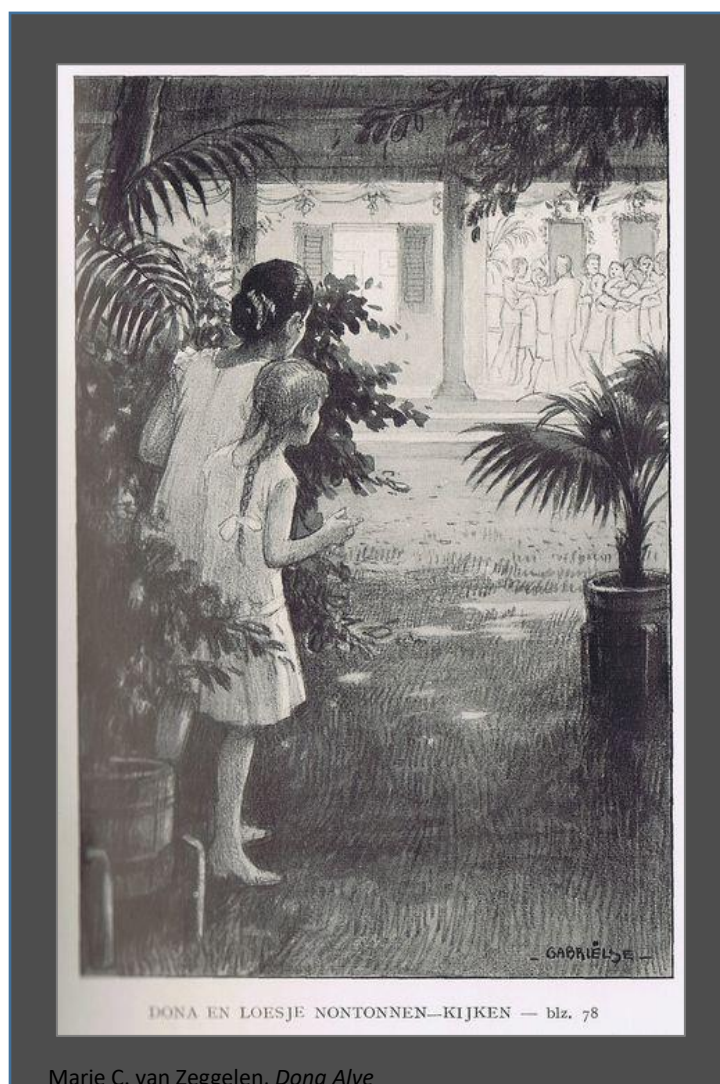

Een gewoon Indisch meisje

De identiteitsconstructie van meisjes in Indische kinderliteratuur

Masterscriptie Geschiedenis en Actualiteit

Door: Robin Akkermans (S4450132)

Begeleider: Prof. dr. G.A. Mak

Datum: 15 augustus 2019

Inhoudsopgave

Inleiding	3
De methode.....	16
Indiisme	16
Narratologische analyse	17
Een “Blanda” en een “Katjang”: <u>E</u> tniciteit in de identiteitsconstructie van meisjes.....	19
De plaats in het verhaal	19
Het afzetten	25
De huidskleur	26
Conclusie	30
“Zo’n echt meisje”: <u>G</u> ender in de identiteitsconstructie van meisjes	31
De ouder als spiegel	31
Verschillende soorten meisjes	34
De mannelijke blik	36
Conclusie	41
“Als deel van dit stukje natuur”: <u>D</u> e omgeving in de identiteitsconstructie van meisjes	42
De kindertijd	42
De meisjestijd	44
Conclusie	45
De Europese vrouw: <u>C</u> onclusie	47
Bibliografie.....	50
Primaire bronnen	50
Secundaire bronnen	50
Digitale bronnen	51
Afbeelding	51
Dankwoord	52

Inleiding

“Gek, er zijn verschillende onder van mijn eigen leeftijd en toch, hoe goed ik ’t ook met hen kan vinden, er is geen sprake van contact. Ze hebben een totaal andere aard, leefwijze, opvoeding, zulke heel verschillende opvattingen, (of gewoonlijk in ’t geheel geen opvatting) zo ’n absoluut ander gevoel voor humor dan ik. Bovendien zien zo torenhoog tegen een Blanda¹ op, dat ze in een normaal gesprek zelden meer dan ja of neen durven zeggen.”²

Welke factoren bepaalden het meisjeszijn in Nederlands-Indië aan het begin van de twintigste eeuw? In het meisjesboek *’t Rimboekind*, waar bovenstaand fragment uit afkomstig is, geeft de Nederlandse Puck daar impliciet antwoord op. Ze legt aan de lezer uit waarom ze geen vrienden kan zijn met de Inheemse meisjes die op haar vaders theeplantage op Sumatra werken. Ondanks Pucks eenzaamheid behoren de Inheemse meisjes niet tot mogelijke speelkameraden. Ze behoren tot een andere categorie meisjes en zijn daardoor wezenlijk anders.

Het waren vrijwel altijd de witte Nederlandse hoofdpersonages die de categorieën, en daarmee de bijbehorende identiteiten, bepaalden. De meisjesboeken waren dan ook gericht op de Nederlandse markt waar Indische kinderliteratuur sinds het begin van de twintigste eeuw aan populariteit had gewonnen. Slechts 4% van het totale aanbod aan kinderliteratuur werd uitgegeven in Nederlands-Indië. De populariteit van de kinderboeken in Nederland maakte dat Nederlandse kinderen via de literatuur kennisnamen van het leven in Nederlands-Indië.³ Daarnaast waren de boeken voorschrijvend. In de boeken werden Europese middenklasse idealen en ideeën gepresenteerd over de (koloniale) maatschappij die de schrijver en uitgevers belangrijk genoeg achtten om door te geven aan de volgende generatie. De kinderliteratuur presenteerde niet de realiteit, maar het ideaal. Elsbeth Locher-Scholten vatte dat treffend samen toen ze de kinderliteratuur als ‘meer ethisch dan esthetisch’ beschreef.⁴

Het belerende karakter van de boeken paste in de context van de tijd. De kinderen in de koloniën waren een punt van constante zorg voor de Nederlandse autoriteiten op het gebied van witte armoede, politiek, seksuele relaties en eventueel verzet tegen de kolonisator. De zorgen betroffen voornamelijk kinderen die niet in de duidelijke categorieën van ‘Europees’

¹ Een ander woord voor witte Nederlander of kolonist. Het werd ook als scheldwoord gebruikt.

² F. de Clercq Zubli, *’t Rimboekind* (Amsterdam 1948) 22-23.

³ Elsbeth Locher-Scholten, ‘Bruine handen: kolonialisme in Indische meisjesboeken’, *Lover 21:3* (1994) 54.

⁴ Elsbeth Locher-Scholten, *Women and the Colonial State* (Amsterdam 2000) 100-102.

of ‘‘Inheems’’ vielen, zoals Indo-Europese of Creoolse kinderen die waren geboren in Nederlands-Indië en veelal concubines als moeders hadden.⁵ De zorg van de autoriteiten draaide met name om zowel het in stand houden als het construeren van die categorieën.⁶ Onderwijs en opvoeding werden door de beleidsmakers gezien als de manier om die sociale categorieën duidelijk vorm te geven.⁷

Vanwege het sterk voorschrijvende karakter van kinderboeken en de zorgen rondom kinderen en hun plaats in de kolonie valt te verwachten dat de sociale categorieën ook werden vormgegeven in kinderliteratuur. Dat zal niet altijd bewust zijn gebeurd. Historische auteurs werden namelijk beïnvloed door maatschappelijke structuren, zo betoogde Gloria Wekker in 2002. De historica wees erop dat gender en etniciteit onze werkelijkheid structureren.⁸ Ook Elsbeth Locher-Scholten toonde in haar onderzoek naar Indische meisjesliteratuur aan dat de historische auteurs beïnvloed werden door de maatschappelijke structuren. De auteurs van de boeken werden sterk beïnvloed door het koloniale ideaal en hielden zo koloniale en seksistische stereotypen in stand.⁹

Kinderboeken kunnen daarom worden gezien als cultuurteksten. Cultuurteksten zijn teksten die worden geschreven door een individu, maar worden gevormd door bestaande en historische tradities van representatie. De sociale betekenisgeving die daaruit voortvloeit wordt door andere teksten herhaalt en ook weer aangepast. Zo bestaan er ordes van representaties en discoursen die richting geven aan auteurs. Elke auteur heeft dus te maken met een lange traditie van representatie en betekenisgeving die hen stuurt in de manier waarop zij weer bepaalde dingen representeren. In die representaties kunnen sociale identiteiten, die veranderlijk zijn en uit meerdere lagen bestaan, worden waargenomen.¹⁰

De sociale identiteiten van meisjes zijn met name interessant. Meisjes behoorden op verschillende manieren tot de ‘‘Ander’’. Ten eerste door hun leeftijd. De meisjestijd was een overgangsfase van kind naar volwassene. Ze behoorden daardoor niet tot de categorie van het kind, maar ook nog niet tot de categorie van volwassene. Ze navigeerden in een tussenfase

⁵ Ann Laura Stoler, *Carnal Knowledge and Imperial Power: Race and the Intimate in Colonial Rule* (Californië 2002) 68-69, 112.

⁶ David M. Pomfret, *Youth and Empire: Trans-Colonial Childhoods in British and French Asia* (Californië 2016) 2.

⁷ Ann Laura Stoler, *Carnal Knowledge and Imperial Power* 2, 68-69, 112.

⁸ Gloria Wekker, *Nesten bouwen op een winderige plek: denken over gender en etniciteit in Nederland* (schriftelijk verslag oratie 19 april 2002).

⁹ Elsbeth Locher-Scholten, ‘‘Bruine handen: kolonialisme in Indische meisjesboeken’’ 59-60.

¹⁰ Maaïke Meijer, *In tekst gevat: Inleiding tot een kritiek van representatie* (Amsterdam 1996) 116.

waarin hun identiteit werd gevormd.¹¹ Ten tweede behoorden de meisjes tot de ‘’Ander’’ vanwege hun gender. De constructie van een bevoorrechte raciale identiteit in de kolonie was genderspecifiek, zo toonde Elizabeth Buettner aan.¹² Gender zal bepalend zijn geweest voor de positie van de meisjes in de koloniale maatschappij en voor hun toekomstperspectief. Ten derde bepaalde hun etniciteit of ze tot de ‘’Ander’’ behoorden. Witte meisjes namen een andere positie in dan bruine meisjes in Nederlands-Indië, waarbij vooral Indo-Europese meisjes een onduidelijke categorie vormden. Het was niet duidelijk of ze tot de Europese of de Inheemse groep behoorden. De Europese identiteit bood voordelen in de maatschappij, wat er toe leidde dat de Europeanen de categorie zorgvuldig construeerden door culturele, beroepsmatige, gedragsmatige en klasse ‘’markers’’. Zo vormden de Europeanen een strak afgebakende groep waar niet iedereen toegang tot kon verkrijgen.¹³ Tot welke etnische categorie de meisjes behoorden, zal dan ook een rol hebben gespeeld in hun identiteitsconstructie.

Hoe de categorieën werden vormgegeven en welke aspecten een dergelijke categorie opmaakten, biedt inzicht in de werking van kolonialisme. De categorieën werden expliciet gevormd, door bijvoorbeeld de wetten rondom kinderhuwelijken¹⁴, en impliciet, door kinderliteratuur. Bij een categorie hoort een bepaalde identiteit, zoals bijvoorbeeld het Europeeszijn. Een categorie kan bestaan uit verschillende identiteiten. Zo was een meisje niet alleen Europees, maar ook een kind en een toekomstige vrouw. Door verder te kijken dan de categorieën en de identiteitsconstructie te analyseren, kunnen de verschillende lagen van identiteit worden blootgelegd. Daarmee worden ook de maatschappelijke structuren die eraan ten grondslag lagen gedestilleerd. Door het onderzoek op meisjes te richten, zal er inzicht

¹¹ Kristine Moruzi en Michelle Smith, *Colonial Girlhoods in Literature, Culture and History 1840-1950* (New York 2014) 1.

¹² Elizabeth Buettner, ‘’Problematic spaces, problematic races: defining ‘Europeans’ in late colonial India’’, *Women’s History Review* 9:2 (2000) 277-298.

¹³ Ibidem.

¹⁴ De puberteit van Inheemse meisjes was een groot punt van discussie bij de Indische autoriteiten. Rond 1920 kwamen er klachten van Europese ambtenaren over de kinderhuwelijken die werden gesloten in Nederlands-Indië. De adviseur van Inheemse Zaken, Ernst Gobeë, wilde zich niet direct met de huwelijkszaken bemoeien en wilde de huwelijken toestaan zolang de seksuele consummatie uitgesteld zou worden totdat de meisjes de puberteit hadden bereikt. Daarop werden de meisjes slachtoffer van vernederende onderzoeken door Indonesische ambtenaren die moesten bepalen of ze de pubertijd hadden bereikt, waarbij ze in sommige gevallen ook lichamelijk onderzoek moesten ondergaan. De koloniale overheid stelde wel andere wetten op zoals de huwelijksverordening van Christelijke Indonesiërs op Java, de Minhasa en Ambon die bepaalde dat een meisje vijftien jaar moest zijn voordat ze mocht trouwen, tegenover de huwelijksleeftijd van achttien jaar voor jongens. Zo zouden de Inheemse meisjes beschermd worden tegen kinderhuwelijken. De huwelijksleeftijd bepaalde daarmee meteen de leeftijd waarop de christelijke Inheemse meisjes tot de categorie vrouwen zouden behoren. Die verschilde van de niet-christelijke Inheemse meisjes, die nog steeds slachtoffer konden worden van kinderhuwelijken, en van de Europese meisjes, wiens huwelijksleeftijd hoger lag. Bron: Elsbeth Locher-Scholten, *Women and the Colonial State* (Amsterdam 2000) 193-194.

worden verkregen in de gegenderde structurele werkingen en effecten van kolonialisme.¹⁵ Onderzoek naar de identiteitsconstructie van meisjes legt de werking van kolonialisme op het meest individuele niveau bloot, namelijk identiteit. Dat is voor Nederlands-Indië nog niet eerder gedaan, waarmee Nederlands kolonialisme nog niet is geanalyseerd vanuit de identiteitsconstructie van personen die op het gebied van leeftijd, gender en etniciteit tot ‘de Ander’ behoorden. In dit onderzoek zal dat worden gedaan door de representatie van meisjes in Indische kinderliteratuur te onderzoeken en de vraag te stellen hoe de meisjesidentiteiten daarin werden geconstrueerd.

Door het stellen van deze vraag, bouw ik voort op een lange ontwikkeling in koloniaal onderzoek. Voordat meisjes een plek konden gaan innemen in koloniaal onderzoek, moest er een weg vrij worden gemaakt voor onderzoek naar gender en vrouwen. Voor 1990 lag de focus in Nederlands koloniaal onderzoek op de politieke en economische relaties tussen Nederland en Nederlands-Indië. De hoofdrolspelers daarbij waren Nederlandse mannen uit de elite die voornamelijk in het bestuur werkzaam waren. Een van de eersten die daar verandering in bracht was Jean Gelman Taylor die in 1988 het boek *Smeltkroes Batavia: Europeanen en Euraziaten in de Nederlandse vestigingen in Azië* uitbracht. In het werk verschoof ze de focus van politieke en economische relaties naar sociale relaties. Ook betrok ze in haar onderzoek de gehele koloniale maatschappij, zoals mensen uit de Nederlandse koloniale bevolking, Javaanse aristocratie en andere Inheemse groepen. Vrouwen kregen een prominente plaats in haar onderzoek en werden, in tegenstelling tot eerdere onderzoeken, ook onderzocht in relatie tot de kolonie. De aandacht voor nieuwe narratieven en het gebruik van andere soorten bronnen belichtten een kant van koloniale geschiedenis die voor Taylors werk nauwelijks aandacht kreeg.¹⁶

Ook internationaal kreeg gender een steeds prominentere plaats in koloniaal onderzoek. In 1995 deed Anne McClintock onderzoek naar ras, gender en seksualiteit in de koloniale overheersing. Met haar onderzoek toonde ze de complexiteit van witte vrouwen in de koloniën aan. Witte vrouwen namen een andere positie in dan witte mannen. Zij behoorden niet tot de groep die de beslissingen maakten, op economisch of militair gebied, en waren onderhevig aan de macht van de witte mannen. Ze werden beperkt door huwelijkswetten, bezitsrechten en landrechten. Dat gold voor alle witte vrouwen in de koloniën, zowel voor de

¹⁵ Angela Woollacott, ‘Colonialism: What Girlhood Can Tell Us’, in: Kristine Moruzi en Michelle Smith, *Colonial Girlhoods in Literature, Culture and History 1840-1950* (New York 2014) 15-30.

¹⁶ Jean Gelman Taylor, *Smeltkroes Batavia: Europeanen en Euraziaten in de Nederlandse vestigingen in Azië* (Groningen 1988).

vrouwen die daar als echtgenotes van koloniale officieren waren, als voor leraressen, verpleegsters, prostituees en bediendes. De witte mannen construeerden de wetten naar hun eigen genderspecifieke prioriteiten en voordelen, waarmee het koloniale stelsel sterk gegendered was. Tegelijkertijd genoten de vrouwen privileges vanwege hun huidskleur. Waar er macht over de vrouwen werd uitgeoefend door de witte mannen, konden zij macht uitoefenen over zowel de gekoloniseerde man als vrouw. McClintock beargumenteert dat vrouwen dus niet slechts “ongelukkige toeschouwers van het koloniale rijk” waren, maar medeplichtig waren in het koloniale stelsel. Ze beschrijft dat als een ambigue medeplichtigheid. De witte vrouwen waren zowel “gekoloniseerd als de kolonisator, bevoorrecht en beperkt, onderworpen aan handelingen en handelend.” Daarmee stelt ze dat koloniale macht niet begrepen kan worden zonder gender en de macht die daarbij hoorde. Genderdynamiek, zo beargumenteert ze, was cruciaal en fundamenteel voor het in standhouden van de koloniale onderneming. Daarbij wijst ze direct op het gevaar van een genderspecifieke focus op het koloniale stelsel. Vanaf de jaren 70 hebben met name zwarte feministen gewezen op het eurocentrische karakter van wit feminisme. Wit feminisme prioriteert gender en vergeet daarbij dat etniciteit en klasse zeer bepalend zijn voor de positie van de vrouw in de maatschappij. De levens van onder andere zwarte vrouwen worden niet meegenomen in het narratief van wit feminisme en de relatie van de witte vrouw tot de niet-witte vrouw wordt niet overdacht. McClintock besteedde daar juist aandacht aan. Het eerste gedeelte van haar boek is geschreven “in sympathie met bell hooks’ wrange uitdaging” om een discours rondom ras te produceren die het concept van witheid onderzoekt. In 1997 werd zij daarin bijgestaan door Richard Dyer die in *White* waarschuwde dat er in een analyse van alleen de bruine identiteit en diens representatie het gevaar schuilt dat witte mensen als de menselijke norm worden gezien, omdat zij niet raciaal worden gezien en benoemd. “Other people are raced, we are just people,” zo schreef hij.¹⁷ De notie dat verschillende facetten de plaats van vrouwen in de maatschappij bepalen wordt intersectionaliteit genoemd. McClintock illustreert hoe intersectionaliteit ingezet kan worden in onderzoek door gender noch ras, klasse of seksualiteit te prioriteren. Ze erkent juist dat het kolonialisme een samenspel was tussen die factoren.¹⁸

Intersectionaliteit in historisch onderzoek werd in Nederland door Gloria Wekker aangekaart. In 2002 aanvaarde ze het ambt hoogleraar gender en etniciteit aan de Faculteit der

¹⁷ Richard Dyer, *White* (London 1997) 1.

¹⁸ Anne McClintock, *Imperial leather: race, gender and sexuality in the colonial context* (New York 1995) 5-7.

Letteren van de Universiteit Utrecht. Onze werkelijkheid wordt gestructureerd door gender en etniciteit, betoogde ze in haar oratie. Vanuit diverse wetenschappelijke disciplines is aangetoond dat alle wetenschappers door die structuren worden beïnvloed en dan met name door de opvattingen die afkomstig zijn uit de dominante groepen in de samenleving. Ook historische auteurs werden door de maatschappelijke structuren beïnvloed. Het blootleggen van die structuren kan worden gedaan door Wekkers discipline te betrekken in de wetenschap om zo tot een complexer en dieper begrip van de historische werkelijkheid te komen.¹⁹ In datzelfde jaar deed Ann Stoler onderzoek naar de geschiedenis van Nederlands-Indië waarbij ze de sociale verhoudingen van de koloniale samenleving analyseerde. De intersectionaliteit die door Wekker als cruciaal werd beschouwd, paste ook Stoler toe in haar onderzoek. Haar boek *Carnal Knowledge and Imperial Power* richtte zich op de verschillende facetten van intersectionaliteit in de kolonie, zoals de constructie van ras, het beheer van seks en kinderen. Ook onderzocht ze de koloniale categorieën die zo bepalend waren voor de Indische maatschappij en bevroeg sociale categorieën als gekoloniseerde en kolonisator die in eerder onderzoek als gegeven werden gezien. Stoler leverde zo een grote bijdrage aan het koloniale onderzoek en de plaats van gender en etniciteit daarin.²⁰ Een van haar grootste bijdragen kwam in 2010, toen ze een nieuwe manier van onderzoek voorstelde. Ze ontwikkelde een nieuwe methode om koloniale bronnen te analyseren die eerder als niet betrouwbaar of bruikbaar werden gezien. De methode analyseert de informatie die werd weggelaten in de bronnen. Zo kan verklaard worden welke informatie vanzelfsprekend of onbenoembaar, ofwel door censuur dan wel door onbegrip en een gebrek aan vocabulaire, was. Daarmee wordt een stem gegeven aan de stemlozen en aan hen die in de marges van de geschiedenis leefden.²¹

De groeiende invloed van genderhistorici die koloniaal onderzoek verrijkten met nieuwe perspectieven en mogelijkheden, leidde tot aandacht voor een andere groep die veelal stemloos was in de geschiedenis: kinderen.²² Zoals eerdergenoemd vormden kinderen een punt van zorg voor de autoriteiten, met name als het aankwam op het in stand houden van de sociale categorieën. Naast Ann Stoler, toonde ook David Pomfret aan dat het kind cruciaal was in de vormgeving van de koloniale maatschappij.²³ Hij deed dat in zijn onderzoek naar

¹⁹ Gloria Wekker, *Nesten bouwen op een winderige plek: denken over gender en etniciteit in Nederland*.

²⁰ Ann Laura Stoler, *Carnal Knowledge and Imperial Power: Race and the Intimate in Colonial*.

²¹ Ann Laura Stoler, *Along the Archival Grain: Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense* (2010).

²² Vanaf de jaren 90 werden werken uitgebracht die de rol van kinderen onderzochten in de kolonie. Belangrijke werken daarin zijn: Elizabeth Buettner, *Empire Families: Britons and Late Imperial India* (New York 2004); Anne McClintock, *Imperial Leather* (New York 1995); Julia Clancy-Smith en Frances Gouda, *Domesticating the Empire: Race, Gender, and Family Life in French and Dutch Colonialism* (Virginia 1998).

²³ Ann Laura Stoler, *Carnal Knowledge and Imperial Power* 68-69, 112.

het trans-koloniale kind-zijn in de Britse en Franse koloniën. Door te kijken naar verschillende aspecten van het koloniale leven waar het kind in voor kwam, zoals kinderslavernij, stadsplanning, onderwijs en het koloniale huis, kon hij concluderen dat de kinderen, en dan voornamelijk het concept van het kind-zijn, cruciaal waren in het definiëren van ras.²⁴ Elizabeth Buettner maakte in 2002 echter een onderscheid dat bij Pomfret miste, namelijk de genderspecifieke manieren waarop ras werd geconstrueerd.²⁵

De constructie van de witte of Europese identiteit bestond uit culturele, beroepsmatige, gedragsmatige en klasse ‘markers’ die een raciale identiteit zouden karakteriseren en genderspecifiek waren. In Buettners onderzoek naar de manieren waarop Europeanen een Europese status konden verkrijgen in koloniaal India beargumenteerde ze dat kinderen die bepaalde eigenschappen niet konden verwerven tijdens hun kindertijd het risico liepen niet toegelaten te worden tot de Europese gemeenschap. De type eigenschappen en karakteristieken van een bevoorrechte raciale identiteit waren genderspecifiek.²⁶ Haar onderzoek toont aan dat gender niet kan worden vergeten in onderzoek naar kinderen. Uit een historiografisch overzicht blijkt echter dat wanneer onderzoek zich richt op gender, het draait om vrouwen en wanneer er onderzoek wordt gedaan naar kinderen, ze veelal als een universele categorie worden gezien. Een recent onderzoek heeft de focus wel op alleen meisjes in de koloniën gelegd en dan met name op de identiteitsconstructie van meisjes in de Britse koloniën. In *Colonial Girlhood* onderzochten de auteurs de verschillende manieren waarop ‘girlhood’ ofwel het meisjeszijn werd geconstrueerd. Moruzi en Smith betoogden dat het vertellen van de verhalen van koloniale meisjes aspecten van kolonialisme bloot kunnen leggen die anders niet zichtbaar zouden zijn geweest.²⁷ Dat werd in de bundel onder andere door Juliet O’Conor gedaan door koloniale Australische kinderliteratuur te onderzoeken. Door de verhalen van de zwarte ‘prinsessen’ te analyseren, kon O’Conor concluderen dat de koloniale narratieven de realiteit van veel inheemse meisjes maskeerden. De narratieven construeerden een inheems meisjeszijn dat kon uitstijgen boven wat ze waren door hun ‘primitieve’ natuur achter zich te laten en de koloniale overheersing aanvaardden. Zo zag de lezer het inheemse meisjeszijn door de lens van westerse waarden. Op die manier werd de lezer beïnvloed om het inheemse meisje als dienstbaar te beschouwen, een verwachting die

²⁴ David M. Pomfret, *Youth and Empire: Trans-Colonial Childhoods in British and French Asia* (Californië 2016) 2.

²⁵ Elizabeth Buettner, ‘Problematic spaces, problematic races: defining ‘Europeans’ in late colonial India’, *Women's History Review* 9:2 (2000) 277-298.

²⁶ Ibidem

²⁷ Kristine Moruzi en Michelle Smith, *Colonial Girlhoods in Literature, Culture and History 1840-1950* 2.

zo ook voor het inheemse meisje werd gezet. Met haar onderzoek toonde O’Conor aan hoe het koloniale discours doorwerkte in de kinderliteratuur en zo ook bepalend was voor de identiteitsconstructie van de inheemse meisjes.²⁸

In onderzoek naar Nederlands-Indië is de identiteitsconstructie van meisjes in kinderliteratuur nog niet eerder onderzocht. Wel onderzocht Elsbeth Locher-Scholten in 1994 het kolonialisme in Indische meisjesboeken om zo inzicht te verkrijgen in de vrouwelijke auteurs die de boeken schreven. Ze gebruikte een analysemethode van Toni Morrison waarbij ze de literatuur opvatte als een voorgestelde droom van de schrijfster. De tekst geeft inzicht in de schrijfster die ‘psychoanalytisch gezien het onderwerp van de droom is’. Ze concludeerde uit de analyse dat het koloniale discours sterk aanwezig was in de kinderliteratuur. Zo werden de verhoudingen tussen de bevolkingsgroepen gekenmerkt door een vanzelfsprekendheid waarbij de koloniale overheersing nauwelijks werd bekritiseerd. Als er tegenstellingen bestonden dan werden die opgelost door individuele contacten die de verschillen overbruggen. De koloniale verhoudingen werden harmonisch voorgesteld en de meisjesboeken waren nauwelijks politiek of maatschappelijk geëngageerd.²⁹ In 2000 analyseerde Locher-Scholten nogmaals kinderliteratuur om de positie van Javaanse bediendes te analyseren. Daarbij vergeleek ze de representatie van de Javaanse bediendes met huishoudelijke handboeken om zo te onderzoeken hoe het beeld van ‘de Ander’ werd geconstrueerd.³⁰ Met haar onderzoeken toonde Locher-Scholten aan dat kinderliteratuur een waardevolle bron is in het onderzoeken van koloniaal discours en de constructie van identiteiten.

Waar er in Britse studies al aandacht is geweest voor hoe de meisjes zelf daarin werden gerepresenteerd en hoe hun identiteiten werden geconstrueerd, blijven de meisjes in onderzoek naar Nederlands-Indië onderbelicht. Om de maatschappelijke structuren die aan de teksten ten gronde te liggen te onderzoeken, zal ik onderzoeken hoe de identiteiten van meisjes werden opgebouwd. Ik stel dan ook de vraag: *Hoe werd het meisjeszijn als identiteit geconstrueerd in Indische kinderliteratuur?* Om de hoofdvraag te beantwoorden, zal ik in de Indische kinderliteratuur de representatie van meisjes analyseren. De methode die ik gebruik voor het analyseren van de boeken zal ik in het volgende hoofdstuk uiteen zetten. In het

²⁸ Juliet O’Conor, *Black Princesses or Domestic Servants: The Portrayal of Indigenous Australian Girlhood in Colonial Children’s Literature* in: Kristine Moruzi en Michelle Smith, *Colonial Girlhoods in Literature, Culture and History 1840-1950* (New York 2014) 110-123.

²⁹ Elsbeth Locher-Scholten, ‘Bruine handen: Kolonialisme in Indische meisjesboeken’ 54-60.

³⁰ Elsbeth Locher-Scholten, *Women and the Colonial State* 85-120.

onderzoek beschouw ik de kinderliteratuur als cultuurteksten die narratieven bevatten waaruit sociale identiteiten kunnen worden afgeleid. Daarnaast ga ik uit van Wekkers theorie die stelt dat onze werkelijkheid wordt gestructureerd door gender en etniciteit. Bij een analyse van de representatie van de meisjes zal ik dan ook uitgaan van intersectionaliteit waarbij gender, etniciteit, klasse en seksualiteit de basis zullen vormen. Mijn deelvragen zijn rondom de intersectionaliteit gestructureerd. Zo stel ik de vragen: *Hoe construeerde etniciteit de identiteit van de meisjes?* en *Hoe construeerde gender de identiteit van de meisjes?* Vanwege de setting van de boeken zal ik ook de vraag stellen hoe de omgeving de identiteitsconstructie van de meisjes beïnvloedde. Bij het stellen van de hoofdvraag, wordt direct de moeilijkheid van de gebruikte begrippen duidelijk.

Ten eerste is ‘meisje’ een complex begrip. Ik volg in het definiëren ervan het voorbeeld van Moruzi en Smith in *Colonial Girlhood*. Moruzi en Smith omschreven het meisjeszijn als een ‘overgangsfase tussen de kindertijd en de volwassenheid, waardoor het definiëren van het begrip ‘meisje’ zowel een uitdaging als een tegenstrijdigheid is.’ Ze haalden daarbij Anita Harris aan die betoogde dat het definiëren van het begrip ‘meisje’ impliceert dat het een natuurlijke, vaste staat van zijn is.³¹ In dit onderzoek zal ook worden uitgegaan van een definitie die het meisjeszijn als een overgangsfase beschouwt. Vanwege de complexiteit daarvan zullen ook de auteurs van de boeken zelf worden gevolgd in hun beschrijvingen van de kinderen. De personages die worden beschreven als meisjes of die begonnen als meisjes zullen het onderwerp van studie zijn. Daardoor kan het voorkomen dat een personage begint als 16-jarig meisje en eindigt als 19-jarige getrouwde vrouw. Daarnaast betrek ik alle meisjes in de analyse, zowel de Nederlandse, als de Indo-Europese als de Inheemse meisjes.

Ten tweede is de categorie van Indische kinderliteratuur lastig te definiëren. Er werden nauwelijks boeken uitgegeven in Nederlands-Indië die gericht waren op de Inheemse kinderen. De auteurs van de boeken waren bijna uitsluitend *totoks*, geboren in Nederland, en schreven ook in het Nederlands, waardoor de boeken niet toegankelijk waren voor Inheemse kinderen die Javaans of Maleis spraken. In de analyse zullen de Indische boeken die geschreven waren door Nederlandse schrijvers onderzocht worden, omdat die het populairst waren en een product van het kolonialisme waren.³² Er wordt gesproken van Indische kinderliteratuur, en niet Nederlandse kinderliteratuur, omdat het gaat om boeken die de

³¹ Moruzi en Smith, *Colonial Girlhood* 1.

³² Elsbeth Locher-Scholten, *Women and the Colonial state* 101-102.

ervaringen en personages beschrijven die afkomstig zijn uit Nederlands-Indië. De selectie bronnen roept daarnaast de vraag op wat het verschil is tussen kinderliteratuur en volwassenliteratuur. De grens tussen deze twee is vaag en loopt vaker wel dan niet door elkaar. Voor Indische kinderliteratuur zal daarom alleen worden gekeken naar boeken die specifiek waren geschreven voor kinderen en in dit geval meisjes.

Voor de selectie van bronnen volg ik het voorbeeld van Locher-Scholten en onderzoek ik boeken uit de periode 1900 tot 1942. In 1900 werd er door kabinet Kuyper een nieuwe koers gegeven aan de politiek die werd gevoerd in de koloniën, namelijk de ‘Ethische politiek’. Nederland zou zich daarbij moreel geroepen hebben gevoeld tot het ontwikkelen van de koloniën zodat zij op zelfstandige (het westers voorbeeld volgende) wijze zichzelf zouden kunnen regeren. Vanwege die omslag in de politiek is er gekozen voor 1900 als afbakening. In 1942 verloor Nederland haar heerschappij in de koloniën toen Japan Indonesië veroverde. 1942 is daarom gekozen als bovengrens van de afbakening.³³ De boeken zijn gesitueerd in Nederlands-Indië om zo de confrontatie tussen de Europese en Inheemse of Indische cultuur mee te kunnen nemen in de analyse. De specifieke eilanden waar de verhalen gesitueerd zijn, bepalen in hoeverre de Europese meisjes omgang konden hebben met Indo-Europese of Inheemse personages.³⁴ Naast de leeftijd en afkomst van de meisjes zal dus ook de plek waar het verhaal zich afspeelt het resultaat beïnvloeden. De boeken die ik zal onderzoeken zijn exemplarisch voor meisjesboeken uit deze periode. Ze zijn gekozen door af te gaan op andere onderzoeken, zoals *Bruine Handen* van Locher-Scholten, en door het selecteren van populaire schrijvers uit deze tijd. De boeken zijn *Vriendinnetjes* (1937) van Clémence M.H. Bauer, *Ams houdt van Indië* (1941) van M.J. van Marle-Hubregtse, *'t Rimboekind* (1935) van F. de Clercq Zubli, *Dona Alve* (1928) van Marie C. van Zeggelen en *Het bergkoninginnetje* (1934) van Ems I.H. van Soest.³⁵

Vriendinnetjes

Een van de vele kinderboeken die Clémence M.H. Bauer uitbracht was *Vriendinnetjes* in 1913. *Vriendinnetjes* speelt zich af in Nederlands-Indië, waarschijnlijk op Java. De familie

³³ Elsbeth Locher-Scholten, ‘Bruine handen: Kolonialisme in Indische meisjesboeken’ 56; Elsbeth Locher-Scholten, *Women and the Colonial State* 102.

³⁴ Op Java was er sprake van een grote vermenging van de bevolking, terwijl het leven op Sumatra werd gekenmerkt door sterke segregatie, isolatie en dwangarbeid van Koelies. Bron: Jan Willen Schilt, ‘Assistenten en contractkoelies in het Wilde Oosten’ in: Esther Captain, Marieke Hellevoort en Marian van der Klein (red.), *Vertrouwd en vreemd: ontmoetingen tussen Nederland, Indië en Indonesië* (Hilversum 2000).

³⁵ Clémence M.H. Bauer, *Vriendinnetjes* (Lochem 1913); F. de Clercq Zubli, *'t Rimboekind* (Amsterdam 1948); M.J. van Marle-Hurbregtse, *Ams houdt van Indië* (Deventer 1941); Ems I.H. van Soest, *Het Bergkoninginnetje* (Alkmaar 1934); Marie C. van Zeggelen, *Dona Alve* (Amsterdam 1928).

Versteeghe staat centraal in het boek. Het verhaal volgt hun twaalfjarige dochter Non die op een meisjesschool in een klein dorp zit met haar twee vriendinnen Toetie en Rosina. De conflicten die ontstaan tussen de Europese en Indo-Europese en Inheemse bevolking vormen de leidraad in het boek. De lezer ervaart de discriminatie en de raciale conflicten door de ogen van Non of een van haar vriendinnen. De confrontaties dienen met name de lezer te leren over de sociale situatie in Nederlands-Indië en daar een duidelijk oordeel over uit te spreken.

Ams houdt van Indië

In 1941 gaf M.J. van Marle-Hurbregste het meisjesboek *Ams houdt van Indië* uit. In deze periode was Nederland bezet door Duitsland en was de band met Nederlands-Indië verbroken. De kolonie symboliseerde voor velen het laatste stukje trots van Nederland waar aan vast werd gehouden. In deze periode werden dan ook verschillende boeken uitgegeven die dienden als voorlichtingsliteratuur over de kolonie.³⁶ *Ams houdt van Indië* was daar een van. Het boek vertelt over het leven van de familie van Rhenen en hun veertienjarige dochter Ams. De lezer volgt Ams in haar leven op Java waar ze in de stad Semarang woont. Het boek poogt met name het leven van een Europees gezin op Java en de moeilijkheden die daarbij komen kijken te illustreren. Daarbij ligt de nadruk op het klimaat en de confrontaties tussen de Europeanen en de Indonesiërs.

't Rimboekind

't *Rimboekind*, geschreven door Frida Jeanne de Clercq Zubli, werd in 1935 uitgegeven. Het vertelt het verhaal van het zestienjarige meisje Puck die samen met haar ouders op de theeplantage Batoe Tingih woont waar haar vader administrateur is. De theeplantage is waarschijnlijk gelegen op Sumatra vanwege de aanwezigheid van koelies en de geïsoleerde woonsituatie van de familie. Het boek is geschreven vanuit Puck die in de ik-persoon de lezer meeneemt in haar leefwereld. Puck volgt lessen en maakt zich klaar om over twee jaar naar Holland te vertrekken waar ze door zal gaan leren op de H.B.S. In het boek wordt vooral Pucks verlangen om een kind te zijn beschreven. Ze benoemt meerdere malen hoe bang ze is dat ze een belangrijk deel van haar jeugd mist waarin ze met vriendinnen kan spelen en langzaam de overgang naar volwassene kan maken. Die angst en dat verlangen vormen de leidraad van Pucks verhaal.

³⁶ Elsbeth Locher-Scholten, "Bruine Handen" 57.

Dona Alve

In 1928 bracht Marie C. van Zeggelen *Dona Alva* uit. Van Zeggelen was een aanhanger van de ‘Ethische politiek’. Dat is te herkennen in *Dona Alve*. In het boek is de hoofdpersoon een Indo-Europees meisje. Van Zeggelen was een van de eerste kinderboekschrijfsters die een Indo-Europees kind als hoofdpersoon liet optreden.³⁷ Het zeventienjarige meisje, Dona, wordt na het overlijden van haar Nederlandse vader gedwongen om weg te gaan van de koffieplantage in Oost-Java, waar ze met haar Inheems Indonesische moeder woont, om bij haar oom in Batavia te gaan wonen. De confrontatie tussen haar Javaanse afkomst en de witte omgeving waarin ze zich bevindt zorgt voor verschillende conflicten. Elsbeth Locher-Scholten ziet een splitsing in het verhaal waarbij het thema van raciale verhoudingen verandert naar identiteit en roeping.³⁸ Mijn inziens is het centrale thema altijd al haar identiteit geweest. Bij haar aankomst bij haar oom en tante probeert ze een balans te vinden tussen haar afkomst en de nieuwe omgeving. Er zijn meerdere gevallen waarbij Dona zich schaamt voor waar ze vandaan komt. De conflicten zouden inderdaad gezien kunnen worden als conflicten gebaseerd op raciale verhoudingen, maar de conflicten vinden voornamelijk in Dona zelf plaats. De conflicten zorgen ervoor dat Dona haar identiteit op haar eigen voorwaarden opeist.

Het Bergkoninginnetje

Ems I.H. van Soest schreef in 1934 *Het Bergkoninginnetje*. Haar boeken droegen altijd een sterke moraal in zich: ondanks de tegenslagen moet je doorzetten en genieten van het leven.³⁹ Dat is ook het leidende thema in *Het Bergkoninginnetje*. In het verhaal volgt de lezer Myra van haar achttiende tot haar twintigste levensjaar. Het verhaal begint in de theeonderneming Bariloko, gelegen op de hellingen van Goenoeng Biroe, waar Myra met haar ouders woont. Wanneer haar vriendin Trix langskomt, neemt ze een nieuwe vriendin, Lenny, mee naar de theeplantage. Lenny werkt in de stad op een kantoor en streeft na om journalist worden. Myra daarentegen leeft op haar vaders plantage en krijgt alles wat ze wil zonder dat ze daarvoor hoeft te werken. De vriendschap die ze sluit met Lenny stimuleert haar om ook te gaan werken in de stad. Het is niet makkelijk, maar ze zet door en haalt haar secretaresse-diploma, een prestigieus diploma dat niet veel vrouwen in haar omgeving weten te halen. Uiteindelijk

³⁷ Elsbeth Locher-Scholten, ‘Bruine handen’ 54-56.

³⁸ Elsbeth Locher Scholten, ‘Bruine handen’ 56.

³⁹ Ems van Soest, <http://www.damescompartiment.nl/ems/> (geraadpleegd: 11 mei 2019).

trouwt ze met de dokter Eugène en wordt er gesuggereerd dat ze op zijn school als zijn assistent gaat werken.

Zoals eerder genoemd beschouw ik de vijf boeken als cultuurteksten, zoals voorgesteld door Maaïke Meijer. De tradities van representatie in de boeken die hier worden geanalyseerd hebben zeer waarschijnlijk ook andere boeken uit deze tijd bepaald en vertellen een groter verhaal over de tijd waarin ze zijn geschreven. Daarom wordt er slechts een aantal boeken intensief geanalyseerd aan de hand van een kwalitatieve analyse.

In het eerste hoofdstuk zal de methode waarmee de boeken geanalyseerd worden uiteen worden gezet. In het tweede hoofdstuk zal de deelvraag ‘*Hoe construeerde etniciteit de meisjesidentiteiten?*’ beantwoord worden. Vervolgens zal in het derde hoofdstuk de deelvraag ‘*Hoe construeerde gender de meisjesidentiteiten?*’ aan bod komen. In het laatste hoofdstuk zal de vraag hoe de meisjesidentiteiten werden beïnvloed door de omgeving centraal staan.

De methode

Indiisme

Het verwachte publiek van de kinderliteratuur was wit, wat mee zal hebben gespeeld bij het schrijven van de boeken. Dat stelt ook Toni Morrison die in 1992 onderzoek deed naar Amerikaanse literatuur. Ze roept daarin vragen op die ook voor dit onderzoek van belang zijn. Ze vraagt zich onder andere af hoe ‘literaire witheid’ en ‘literaire zwartheid’ wordt geconstrueerd in literaire teksten en wat de consequentie is van die constructie. Morrison doet dat door te kijken naar hoe niet-witte en ‘Afrikaansachtige’ personages en hun aanwezigheid werden geconstrueerd en welke imaginaire functies die constructies dienden. Ze noemt dat ook wel ‘Afrikanisme’.⁴⁰ Een van de belangrijkste aspecten daarin is dat de Afrikanistische ander de identiteit van het witte personage construeert door eigenschappen te vertonen die de eigenschappen van het witte personage versterken. Het Afrikanistische personage bouwt het witte personage op en diens aanwezigheid functioneert als een manier om het witte personage te vestigen. Dat kan op verschillende manieren gebeuren. Zo kan een Afrikanistisch personage eigenschappen vertonen die binair tegenover de eigenschappen van een wit personage staan, waardoor het witte personage wordt opgebouwd door de negatieve eigenschappen van de Afrikanistische ‘ander’. Ook kan een Afrikanistisch personage in een verhaal dienen om de verhaallijn van het witte personage vorm te geven en te sturen, waarbij het Afrikanistische personage alleen de eigenschappen bezit die nuttig zijn voor het stimuleren van de witte verhaallijn. De term ‘Afrikanisme’ en de theorie daarachter is ook zeer relevant voor Indische teksten. Maaïke Meijer zet Morrisons concept van Afrikanisme in voor Indische teksten, maar gebruikt daarbij de term ‘Indiisme’ om de representatie van Indië en de geïmagineerde Indische ‘ander’ mee te beschrijven.⁴¹ In dit onderzoek zal ook de term ‘Indiisme’ worden gebruikt, omdat ‘Indiisme’ inzicht kan bieden in de functie van de personages in de boeken. In de boeken komen niet-witte personages voor en in sommige gevallen wordt het verhaal vanuit hun perspectief verteld. Het is daarbij niet alleen van belang te onderzoeken welke werking en doel het specifieke perspectief heeft op het verhaal, maar ook om te onderzoeken welke werking en doel het personage vanuit wie wordt verteld heeft op het verhaal. Door ‘Indiisme’ te betrekken in de analyse kan ook de vraag worden beantwoord hoe de niet-witte personages zich verhouden tot de witte personages en hoe dat

⁴⁰ Toni Morrison, *Playing in the dark* (Harvard University Press 1992) XII, 6-7.

⁴¹ Maaïke Meijer, *In tekst gevat* 124-125.

doorspeelt in de constructie van de identiteiten van meisjes en de plaats van seksualiteit daarin.

Narratologische analyse

Om de representaties van meisjes in de boeken te analyseren, zal gebruik worden gemaakt van een narratologische analyse, zoals die is gepresenteerd door Mieke Bal in *De theorie van vertellen en verhalen* (1978). Door middel van de analyse is het mogelijk de tekst te deconstrueren, structuren te ontdekken en zo representaties en (identiteits)constructies waar te nemen die impliciet worden beschreven. Bals methode gaat uit van drie narratieve lagen: tekst, verhaal en geschiedenis. Voor dit onderzoek zullen vooral de eerste twee lagen relevant zijn. De geschiedenis, de laag die de handelingen en gebeurtenissen betreft die de personages in de tekst ondergaan, zal ook worden meegenomen in de analyse, maar voornamelijk om het plot van de boeken te beschrijven.⁴²

De eerste laag die zal worden geanalyseerd betreft de tekst. Het tekstniveau draait voornamelijk om de vertellende instantie. De vertellende instantie is degene die het verhaal vertelt. Dat is veelal geen personage dat in de tekst voorkomt, maar een externe verteller. Het kan voorkomen dat een verteller is gebonden aan een personage. In dat geval verwijst de vertelinstantie naar zichzelf als personage in het verhaal. De verteller geeft het woord aan de personages en bepaalt zo de stem van een verhaal.⁴³

De tweede laag betreft het verhaal. De analyse die op verhaalniveau wordt uitgevoerd draait om de inhoud van de tekst. De inhoud bestaat onder andere uit de indeling van tijd en ruimte en de beschrijvingen van personages. Op dit niveau wordt de geschiedenis vanuit het oogpunt van een personage bekeken en beschreven. Dat noemt Bal de focalisatie. De focalisatie bepaalt hoe iets wordt waargenomen en hoe de lezer de geschiedenis gepresenteerd krijgt.⁴⁴

De geschiedenis is de derde laag van een narratologische analyse. Zoals eerder genoemd zal de geschiedenis een minder prominente rol spelen in dit onderzoek. Het geschiedenisniveau beschrijft de handelingen en gebeurtenissen die de personages in een

⁴² Mieke Bal, *De theorie van vertellen en verhalen* (Muiderberg 1990).

⁴³ Ibidem 25-29.

⁴⁴ Mieke Bal, *De theorie van vertellen en verhalen* 60-62, 113; Geertje Mak, *Mannelijke vrouwen: over grenzen van sekse in de negentiende eeuw* (Amsterdam 1997) 66-68.

verhaal ondergaan. Om een verhaal te begrijpen en te analyseren is de geschiedenis onmisbaar, want het verhaal moet worden uitgelegd en beschreven.⁴⁵

⁴⁵ Ibidem.

Een ‘Blanda’ en een ‘Katjang’:

Etniciteit in de identiteitsconstructie van meisjes

In Nederlands-Indië was de constructie van de witte identiteit een constant punt van zorg voor de Nederlandse autoriteiten. Aan het Europees-zijn waren belangrijke voordelen verbonden die rechten, posities en mogelijkheden boden waar de Inheemse bevolking geen toegang tot had. De autoriteiten poogden dan ook de zorgvuldig geconstrueerde categorieën in stand te houden.⁴⁶ De constructie van de witte identiteit was afhankelijk van de constructie van de bruine identiteit en deze twee werken ook in de meisjesboeken nauw samen. Een dergelijke constructie manifesteert zich op verschillende manieren. Bij de vraag hoe etniciteit een rol speelt in de identiteitsconstructie van de meisjes moet dus ook naar die verschillende manieren worden gekeken. Zo wordt de witte en bruine identiteit niet alleen gemanifesteerd in taal, maar ook door de positie van de personages in het verhaal en de relatie van de personages tot elkaar.

De plaats in het verhaal

De boeken bestaan uit verschillende personages die zich tot elkaar verhouden. In de meeste gevallen is er sprake van het meisje, haar ouders, de bediendes en vrienden. De verschillende personages hebben allen tot doel het verhaal te sturen, maar met name de identiteit van het hoofdpersoon te vormen. Als er sprake is van Inheemse of Indo-Europese personages, dan hebben zij primair tot doel de identiteitsconstructie van de witte personages te ondersteunen. Dat gebeurt onder andere door de plaats van de personages in het verhaal.

De ‘‘Indiïstische’’ personages bouwen de witte hoofdpersonages op. In *Vriendinnetjes* wordt dat met name duidelijk in het personage Rosina. Het vriendinnetje van het witte meisje Non, die de hoofdpersoon is, heeft als voornaamste doel de positieve eigenschappen van de witte personages om haar heen te benadrukken. Dat komt tot uiting in de confrontaties tussen de Europeanen en de Inheemse en Indische cultuur. De confrontaties worden voornamelijk gezien en beoordeeld door de Europese personages waarbij de positieve eigenschappen van die personages benadrukt worden. Zo wordt de vader in het boek gekarakteriseerd door het zijn van de stem van rede en gelijkheid. Hij levert kritiek op de kolonisatie door onder andere

⁴⁶ Ann Laura Stoler, *Carnal Knowledge and Imperial Power* 68-69, 112; David M. Pomfret, *Youth and Empire 2*; Elizabeth Buettner, ‘‘Problematic spaces, problematic races: defining ‘Europeans’ in late colonial India’’ 277-298.

via Non te zeggen dat het land waar ze op leven eigenlijk van de Javanen is. Ook bestraft hij Non meerdere keren voor haar discriminerende gedrag en wijst hij haar meerdere malen op de gelijkheid die zou moeten bestaan tussen de Europeanen en de Inheemse bevolking. Zijn rol wordt duidelijk in de onderstaande passage. In de passage loopt de groep vriendinnen samen met Nons vader en twee broertjes over straat in de bergen:

“Je moet ’t maar proberen, jongen. Echte Hollanders smullen er van [zuurkool red.], denk daaraan!”

“U bent een echte Hollander, niet, pa?”

“Dat zou ik menen!”

[...]

“Zeg, Rosina!” riep Jo er tussendoor.

De middelste van het drietal meisjes, dat vooruit liep, keerde zich om, en toonde haar goedig, vrolijk lachend bruin gezicht.

“Minta apa?” vroeg ze. (Wat wil je?)

“Ik wou maar eens naar je kijken, je bent zo netjes,” antwoordde de jongen. Eigenlijk had hij iets anders willen zeggen, maar een gestreng blik van zijn vader, die wel zo ongeveer begreep wat er komen zou, hield hem in toom.”⁴⁷

In deze scene wordt gesuggereerd dat het broertje Jo een opmerking wilde maken met betrekking tot het gesprek over “echte Hollanders”, maar door zijn vader direct werd gecorrigeerd. De passage dient om de vader te vestigen als een waakhond van racisme die zijn kinderen onder controle houdt. De vertelinstantie volgt alleen de vader en Jo. Het slachtoffer van het dreigende racisme wordt slechts bekeken. Rosina heeft wel een stem, maar die heeft enkel als doel te reageren op wat Jo haar vraagt. Door de vertelinstantie wordt de nadruk gelegd op haar “goedig, vrolijk lachend bruin gezicht”. Rosina’s afkomst speelt een rol, maar zij zelf niet. Ze ondergaat de uitwisseling passief en ondersteunt met haar aanwezigheid de positieve eigenschap van de vader. Hij bereidt de volgende generatie voor en poogt hen gelijkheidsbeginsels bij te brengen. Die passiviteit komt ook terug wanneer Non en haar moeder een raciaal conflict willen oplossen waar Rosina slachtoffer van was. Non is de eerste die naar Rosina toegaat en het conflict oplost. Het hoofdstuk waarin dat gebeurt heet dan ook

⁴⁷ Clémence M.H. Bauer, *Vriendinnetjes* 92-93.

‘Non brengt een goed voornemen ten uitvoer’’. In dit hoofdstuk ligt de focalisatie bij Non en haar moeder. Eerst probeert Non het conflict op te lossen, maar dat mislukt. Dan neemt mevrouw Versteeghe het over en daarmee ook de stem en de focalisatie. De keren dat Rosina een stem krijgt, is wanneer ze reageert op mevrouw Versteeghe:

*‘Flink? Was ’t flink van haar, dat ze weggelopen was? En wat zei mevrouw Versteeghe nu? [...] Toen kwamen er bij Rosina weer tranen tevoorschijn. Maar geen tranen van boosheid of verdriet, zoals daareven. ’t Was zo ’n wonderlijk gevoel van blijdschap en dankbaarheid, dat haar beving, dat ze niet anders doen kon dan huilen om haar overkropt hart lucht te geven.’*⁴⁸

Rosina’s visie op de situatie dient hier om aan te geven dat het conflict is opgelost, niet om Rosina’s gedachtegang tijdens het oplossen van het conflict te volgen. De lezer weet niet wat er in Rosina omgaat en waarom ze besluit dat het is opgelost. De lezer moet ervan uitgaan dat de woorden van mevrouw Versteeghe overtuigend genoeg waren en het gewenste effect hebben gehad. Rosina’s uitsluiting dient om de goede eigenschappen van Non en mevrouw Versteeghe te benadrukken. Zij lossen het conflict op en overbruggen de verschillen die zijn gevormd door de raciale tegenstellingen in de samenleving. In het gehele verhaal is Rosina dan ook voornamelijk de katalysator van Nons karakterontwikkeling en de goede daden die ze onderneemt. Ook in *Ams houdt van Indië* stimuleren de Inheemse personages de goede daden van het witte hoofdpersonage. In het verhaal doen zich drie grote gebeurtenissen voor die een grote impact hebben op hoofdpersoon Ams en waarin Inheemse personages een cruciale rol innemen. Eerst hebben de baboe en Ams’ kleine zusje een ongeluk door toedoen van hun chauffeur. Vervolgens blijkt een van de bediendes van hen te stelen en lid te zijn van een bende. Aan het einde van het boek komen Ams en haar broer een Javaanse klasgenoot van haar tegen die van een klif is gevallen en die ze moeten gaan redden. In alle drie de gebeurtenissen speelt de Inlandse bevolking een grote rol, zowel als slachtoffer als dader. Zoals Locher-Scholten ook stelt in *Bruine handen* zijn de heldenrollen vooral weggelegd voor de Nederlanders in die scenario’s.⁴⁹ Ams’ broertje redt hun baboe en kleine zusje, Ams is degene die haar vader inlicht over de inbrekingen zodat hij de politie kan inschakelen en Ams en haar broertje redden haar klasgenootje van de klif. De Inheemse bevolking heeft een plaats

⁴⁸ Clémence M.H. Bauer, *Vriendinnetjes* 65.

⁴⁹ Elsbeth Locher-Scholten, ‘Bruine handen’ 58.

in het boek om de acties van de Europese personages op gang te brengen waarbij positieve eigenschappen van de Europeanen belicht kunnen worden.

Het Indiïsme uit zich niet in elk boek even duidelijk als in *Vriendinnetjes* en *Ams houdt van Indië*. In *'t Rimboekind* en *Het Bergkoninginnetje* komen namelijk nauwelijks tot geen Inheemse of Indo-Europese personages voor. Toch komt ook in *'t Rimboekind* voor dat de Inheemse personages hoofdpersoon Puck opbouwen. Eerst worden de meisjes in het verhaal expliciet gecategoriseerd waarbij de etniciteit doorslaggevend is. Wanneer Puck naar een les van haar moeder over kantbewerking gaat, legt ze uit waarom ze niet met de dochters van haar vaders Inheemse personeel kan opschieten. Eerst schetst de vertelinstantie het verschil tussen Puck en de Inheemse meisjes op basis van hun afkomst, wat de reden is voor een onoverkoombare afstand. Ze hebben een andere opvoeding, een andere cultuur en een andere aard. De Inheemse meisjes worden neergezet als andere meisjes, behorende tot een andere categorie dan Puck. Ze beschrijft zichzelf als wit, een "blanda". Haar bewustzijn over haar witte huidskleur is aanwezig, maar speelt alleen een rol wanneer het gaat om haar autoriteit tegen opzichte van de Inheemse bevolking. Die autoriteit is uitsluitend van belang wanneer ze de lezer duidelijk maakt waarom ze geen vriendinnen kan zijn met de Inheemse meisjes en hen zo tegenover zichzelf plaatst. Het toebehoren tot een andere categorie speelt echter geen rol wanneer Puck een meerderwaardige positie ten opzichte van haar speelkameraad kan innemen. Ze heeft twee vrienden, Jumbo, een "klapperaap" oftewel een lampongaap, en August, een zwarte gibbon. Door de vriendschap worden de apen vermenschlijkt, wat nogmaals wordt versterkt door het toeschrijven van menselijke eigenschappen aan de dieren door Puck. Met name bij August wordt dat veelvuldig gedaan. In de beschrijving van de aap legt ze constant de nadruk op zijn zwarte voorkomen, in tegenstelling tot de andere aap wiens lichte kleuren nauwelijks worden benoemd.⁵⁰ De focus op August's zwarte vacht en zwarte ogen illustreert dat ook bij dieren de zwarte kleur als bijzonder wordt gezien en steeds benadrukt dient te worden:

*'Hij kijkt me aan met iets zieligs in z'n zwarte oogjes en kreunt even. 'Wat is er dan, m'n nikkerkind, hè?'*⁵¹

De aap wordt meerdere malen vergeleken met een zwart kindje van Afrikaanse afkomst door hem een "nikkerkind" te noemen. Ondanks de vermenschlijking blijft de aap een dier,

⁵⁰ De lampongaap heeft een lichtbruine of beige vacht.

⁵¹ F. de Clerq Zubli, *'t Rimboekind* 130.

waardoor met deze vergelijking wordt bijgedragen aan het racistische beeld van de zwarte mens als aap. Daarnaast speelt hier ook de moeder trope mee. Puck zorgt voor de aap en ziet hem als haar kind. De metaforische vergelijking van de Europese vrouw als moeder en de Inheemse Indonesiër als kind kwam vaker voor, zo illustreert Locher-Scholten in *Women and the Colonial state*.⁵² Puck kan dus wel een relatie hebben met een levend wezen dat tot een andere categorie behoort wanneer zij de moederrol inneemt, zoals met de aap, maar niet wanneer er sprake zou zijn van een gelijkwaardige vriendschappelijke relatie, zoals met de Inheemse meisjes.

In *Dona Alve* is het hoofdpersonage een Indo-Europees meisje waardoor het Indiïsme op een andere manier tot uiting komt. Haar identiteit wordt niet opgebouwd door haar omgang met Indiïstische personages, maar door de verschillende identiteiten waar Dona zich aan spiegelt of aan wordt gespiegeld. Zo begint ze met de identiteit die is gebaseerd op waar ze vandaan komt en haar jeugd, moet ze zich conformeren aan de Europese identiteit wanneer ze bij haar Europese familie in de stad gaat wonen en wordt haar een Javaanse identiteit in Europa opgelegd. Deze identiteiten verschillen niet veel van elkaar, ook al wekt de schrijfster die indruk. Ze representeren verschillende identiteiten van Dona die tegenover elkaar worden geplaatst, maar het zijn nog steeds stereotypen, aldaar alleen de Javaans-Europese identiteit als zodanig wordt erkend. Doordat de vertelinstantie Dona volgt, wekt de schrijfster de indruk dat Dona haar identiteit zelf construeert op basis van haar ervaringen. Daarbij moet echter niet vergeten worden dat het een Nederlandse vrouw is die poogt een Javaanse identiteit te begrijpen.

Het opeisen van de Europese identiteit lukt Dona nooit volledig, omdat ze daarmee haar eigen afkomst verloochent. Dat blijkt onder andere wanneer ze bij het laten zien van een foto van thuis een witte vrouw in de foto aanwijst als haar moeder in plaats van haar echte moeder. Het liegen over haar afkomst wordt direct afgestraft door haarzelf en door haar tante wanneer ze daarvoor uitkomt. Bij het omarmen van haar eigen afkomst lukt het Dona om haar dromen te verwezenlijken. Wanneer ze op de piano een melodietje speelt die is gebaseerd op de Indonesische natuur zoals zij die ervaaarde in haar jeugd, wordt ze opgemerkt en gestimuleerd om les te nemen in muziek. Haar muziek zorgt ervoor dat ze naar Europa wordt gestuurd waar ze van bekende musici les krijgt. Wanneer ze in Europa verblijft, wordt haar Javaanse afkomst tot een typetje gemaakt. Ze treedt op in traditioneel Javaanse kledij en wordt ‘la

⁵² Elsbeth Locher-Scholten, *Women and the colonial state* 96.

Prinsesse d'Indra'' genoemd. Tijdens dat optreden zingt ze een eigengemaakt Javaans lied dat haar veel lof bezorgd. Het optreden als het Javaanse type gebeurt niet vanuit Dona's eigen initiatief, maar op aandringen van haar Europese vrienden. De Indo-Europese identiteit die ze daarbij aanneemt, of eigenlijk de Europese versie van haar Javaanse identiteit die door anderen wordt bedacht en haar wordt opgelegd, wordt later tegenover haar vroegere identiteit gezet. Dat gebeurt wanneer ze een keuze moet maken tussen twee mannen die verliefd op haar zijn:

*''Was zij geboren voor dit leven van roem, van bedwelmings, van uiterlijk succes, of ging haar verlangen uit naar het stille, innige, intieme?''*⁵³

De twee mannen worden gelijkgesteld aan de levens die ze kan gaan leiden. Het is daarmee ook een keuze tussen haar identiteit zoals die is opgelegd door de (witte) wereld om haar heen, waarin haar Javaanse afkomst tot een uiterlijke vertoning wordt gereduceerd, of de identiteit zoals zij die voelt, waarin haar Javaanse afkomst vooral betrekking heeft op haar liefde voor de natuur, de warmte van de bevolking en haar moeder. Uiteindelijk kiest ze voor een leven met haar jeugdvriend op een koffieplantage in Oost-Java waar ze aan het begin van het boek ook al naar verlangde. Ze kiest dus voor de identiteit die zijzelf heeft geconstrueerd op basis van haar afkomst.

De afwezigheid van Inheemse personages komt echter ook voor en is ook een vorm van Indiïsme.⁵⁴ Waar er in *'t Rimboekind* in een bepaalde vorm nog Inheemse personages voorkomen, zijn ze in *Het Bergkoninginnetje* afwezig. De enige keer dat er Inheemse vrouwen worden beschreven, is wanneer Myra over de plantage loopt en ze tegenkomt. Ze hebben geen verdere rol in het verhaal. In de passage krijgen ze een stem om Myra te begroeten en hun onderdanigheid uit te spreken. Hun afwezigheid is opvallend, omdat de rijkdom van Myra's familie een belangrijk thema is in het boek. Myra begint als een zogenaamd verwend meisje die niet hoeft te werken voor haar geld en wordt geconfronteerd met haar privilege wanneer ze de armere Lenny ontmoet. De rijkdom van haar familie is afkomstig van haar vader die een theeonderneming bezit. Op de theeonderneming werken Inheemse mensen die de rijkdom van Myra's vader mogelijk maken. Zij zijn tenslotte degenen die het werk verzetten. Myra's identiteit wordt niet direct gevormd door haar

⁵³ Marie C. van Zeggelen, *Dona Alve* 208.

⁵⁴ Toni Morrison, *Playing in the dark* XII, 6-7.

omgang met Indiïstische personages, maar een van de beginpunten van waaruit ze haar identiteit construeert is de rijkdom die de Inheemse personages mogelijk maken.

De identiteiten van de meisjes worden opgebouwd door de omgang met Indiïstische personages of identiteiten die daarbij horen. De eigenschappen die de Indiïstische personages of identiteiten hebben, dienen enkel de positieve eigenschappen van de meisjes te benadrukken of hun karakterontwikkeling te stimuleren. Dat is echter niet de enige manier waarop de Inheemse personages de identiteitsconstructie van de meisjes stimuleren. Ook vertonen de Indiïstische personages eigenschappen waar de meisjes zich tegen af kunnen zetten om hun identiteit op te bouwen.

Het afzetten

Door de Indiïstische personages negatieve eigenschappen te laten vertonen of negatieve acties te laten ondernemen, kunnen de witte hoofdpersonages zich afzetten om zo hun identiteit op te bouwen.

In *Ams houdt van Indië* gebeurt dat op een genderspecifieke manier. Ams neemt de zorg voor haar zusje vaak op zich. In het verhaal wordt duidelijk dat Ams beter is in het verzorgen van haar zusje dan de baboe. Haar moeder vertelt dat ze veel heeft gehad aan de hulp van Baboe Roes, maar wanneer er zich een conflict voordoet is Ams degene die het oplost. Ams' zusje verstopt zich onder het bed en wil niet gaan slapen. Uiteindelijk weet Ams haar zusje onder het bed vandaan te krijgen nadat Baboe Roes daar niet in slaagde. In dezelfde passage bekritiseert Ams de manier waarop Baboe Roes haar zusje opvoedt. Daaruit blijkt dat de hulp van de baboe noodzakelijk is en het racisme dat daarover bestaat wordt door haar moeder omschreven als "onzin", maar de witte vrouwen zijn uiteindelijk beter in het daadwerkelijke opvoeden.⁵⁵

In *Dona Alve* contrasteert de schrijfster Dona scherp met de andere Inheemse personages om zo duidelijk te maken dat Dona niet hetzelfde is. Wanneer Dona tussen de Europese bevolking leeft, spiegelt ze zichzelf aan twee andere Inheemse personages. De ene is een opiumverslaafde bediende en de ander een communistische dief. Ze bedreigen Dona en proberen haar in de problemen te krijgen. De nuance die bij het personage van Dona ligt, verdwijnt bij deze twee stereotypen. Ook haar moeder die als warm, onderdanig, slim op het gebied van kruiden en lief wordt beschreven presenteert een Inheems stereotype. Dona's

⁵⁵ Ams houdt van Indië, 33-35.

identiteit wordt niet opgebouwd aan de hand van deze personages, maar ze illustreren wel dat Dona een uitzondering is. Waar ze wordt omringd door succesvolle witte personages die genuanceerde eigenschappen vertonen en hun eigen zwaktes kunnen overkomen, zoals haar racistische tante die inziet dat ze verkeerd zat na een raciaal conflict, zijn de genuanceerde, succesvolle Inheemse personages afwezig. Dona wordt zo neergezet als een uitzondering waarbij ze niet Inheems is, maar zich juist tegen de Inheemse stereotypen afzet.

De Indiïstische personages bieden de hoofdpersonages de kans om zich positief te ontwikkelen of zich tegen de negatieve eigenschappen van de Inheemse mensen af te zetten. De verhoudingen van de Inheemse personages tot het verhaal en tot de personages blijken dus van groot belang in de identiteitsconstructie van de meisjes. De etniciteit van de Indiïstische personages zorgt ervoor dat de witte identiteit kan worden opgebouwd. Het opbouwen van de witte en bruine identiteit gebeurt echter ook explicieter, namelijk door het uiterlijk.

De huidskleur

Door het benoemen van de huidskleur wordt de personages een etniciteit toegewezen. Door het duidelijk maken van de etniciteit worden de personages in aparte categorieën geplaatst en wordt er een contrast geschetst.

In *Ams houdt van Indië* is het Ams' witte huidskleur dat vooral voor conflict zorgt. Als Ams met haar broertje Wim wandelt in de bergen en ze door een klein dorpje lopen, valt haar op hoe wantrouwend de bevolking tegenover haar is:

“Zo nu en dan nam bij hun nadering een Moeder haar jong kindje op en snelde daar ijlings mee het huis in. Ams wist, dat ze dit deden uit angst voor blanken en ze voelde zich altijd beledigd hierdoor. “Mam zei laatst,” zei Wim, “dat het vroeger veel erger was, dan was de hele desa leeg als ze met Vader er door wandelde en als ze omkeken later, stond de bevolking hen na te kijken.”

“Ze wennen blijkbaar aan ons “bleekgezichten,” zei Ams, “en brengen nu alleen nog de kleine kinderen weg.”⁵⁶

Haar witheid wordt als een obstakel neergezet die de plaatselijke bevolking van Ams en haar broertje weghoudt. De passage wordt geschreven vanuit een externe focalisatie, en alhoewel er door de vertelinstantie wordt gezegd dat Ams wist en voelde, wordt het toch gepresenteerd als een objectieve situatie waarin de verontwaardiging van Ams als gelegitimeerd wordt

⁵⁶ M.J. van Marle-Hubregtse, *Ams houdt van Indië* (Deventer 1941) 161.

gezien. Haar verontwaardiging wordt niet tegengesproken. Wim stelt haar in haar gelijk en poogt te illustreren dat het vroeger erger was. Daarmee wordt gesuggereerd dat de Inheemse bevolking een positieve ontwikkeling heeft doorgemaakt en wordt verondersteld dat ze zich in een stijgende lijn ontwikkelen, waarbij de witheid van de Europeanen een steeds kleiner obstakel zal vormen. Haar witheid is niet alleen een obstakel in de omgang met Inheemse mensen, maar ook in haar leven. Wanneer ze met haar broertje en een Javaans klasgenootje gaat wandelen, wordt het verschil tussen hun huidskleuren opgemerkt:

‘Wim’s blanke en Soedarso’s bruine arm lagen naast elkaar en opeens viel aan Wim het verschil op. ‘Moet je zien, onze vellen,’ zei hij. Ook Ams keek er even naar.

‘Ik wilde, dat ik ook maar wat bruiner vel had,’ zuchtte ze. Daar ging Soedarso van zitten. Meende ze dat?

‘Natuurlijk,’ zei Ams, ‘dan zou ik toch beter tegen de hitte kunnen. Nu heb ik altijd kans, dat ik hier weg zou moeten.’⁵⁷

Het opmerken van het verschil duidt een verschil aan waar Ams het slachtoffer van zou zijn, want haar huidskleur zorgt ervoor dat ze niet in het land kan blijven waar ze wil blijven. Het bewustzijn over de witte huidskleur dient zo een expliciet doel, namelijk het illustreren hoe moeilijk het leven voor de Nederlanders in Nederlands-Indië is. In *Het Bergkoninginnetje* dient het benoemen van de witte huidskleur een impliciet doel. De witheid van Myra wordt constant door het boek heen benadrukt, zo ook bij haar introductie aan de lezer:

‘Zooals ze daar stond in haar fleurigen ‘overgooier’ van groen-geblokt linnen, met het fijne, witte bloesje eronder uit glurend, was ze een toonbeeld van frisheid in jeugd. Het blonde haar ving zonneflitsen, het fijne, blanke snuitje was warm overbloosd. Een paar grijsblauwe oogen keken onder fijngeboogde wenkbrauwen naar Wodans speelsche bewegingen en om het kleine, roode mondje trilde het verraderlijk. [...] De groote kop werd tegen het slanke meisjesfiguurtje aangevlid. [...] Myra schaterde het nu uit en tusschen de roode lippen kwamen haar mooie tandjes tevoorschijn.’⁵⁸

Wanneer de vertelinstantie Myra beschrijft, wordt haar witheid benadrukt en worden haar lichaamsdelen in verkleinwoorden beschreven. Haar witheid wordt met name benadrukt wanneer ze zich nog op de plantage bevindt. Dat Myra’s huidskleur meerdere keren wordt

⁵⁷ M.J. van Marle-Hubregre, *Ams houdt van Indië* 196.

⁵⁸ Ems I.H. van Soest, *Het Bergkoninginnetje* 8.

genoemd staat in contrast met de andere personages. Wanneer nieuwe personages worden geïntroduceerd, ligt de focus met name op hun gelaatstrekken, haar- en oogkleur. Hun huidskleur wordt daarbij niet genoemd. Dat suggereert dat de witte huidskleur van de personages als vanzelfsprekend wordt gezien, terwijl het wel nodig blijkt om Myra's witheid te benadrukken. De witheid wordt daarnaast veelal genoemd in combinatie met het woord 'fijn', waardoor deze woorden samen de verfijndheid van Myra moeten benadrukken. In het boek wordt de witte identiteit niet geconstrueerd door het te contrasteren met de Inheemse bevolking zoals in *Ams houdt van Indië*, maar juist door witheid te benoemen. Daardoor wordt het niet direct een daadwerkelijk ras, want de witheid speelt alleen bij Myra een rol en heeft ook geen verdere gevolgen voor haar omgang met mensen die een andere etniciteit hebben. De benoeming van haar witheid wordt gezien als een extra kenmerk van haar schoonheid en wordt dan ook benadrukt om de verfijndheid, schoonheid en liefelijkheid van Myra te illustreren. Witheid is een onderdeel van Myra's identiteit die de andere aspecten van haar identiteit ondersteunt en illustreert. Witheid wordt in de twee boeken expliciet benoemd en daaromheen wordt de witte identiteit geconstrueerd.

Het vormen van de bruine identiteit dient om de Inheemse bevolking tot de andere categorie te laten behoren. Zowel in *Ams houdt van Indië* als *Vriendinnetjes* als *Dona Alve* wordt de bruine huidskleur beschreven om verschil te verklaren of het onoverbrugbare verschil tussen de groepen te illustreren. In *Dona Alve* wordt Dona's huidskleur terloops genoemd, net zoals Rosina's huidskleur in *Vriendinnetjes*, waarmee ze worden beschreven en daarmee gedefinieerd aan de hand van hun etniciteit. Ze krijgen een raciale identiteit toebedeeld. In *'t Rimboekind* wordt dat met name duidelijk bij een vergelijking tussen een beschrijving van de Inheemse vrouwen en Pucks Europese vader. In het leven van Puck komen nauwelijks tot geen Inheemse personages voor. Er werken Inheemse personages op de plantage van haar vader, maar daar heeft Puck geen interactie mee. Ze bekijkt hen wel, want Puck is de vertelinstantie. Wanneer ze een groep Inheemse vrouwen beschrijft die aan het werk zijn in de fabriek van haar vader noemt ze hun huidskleur terloops:

“Zo vlug gaan haar handen en zo snel en toch zeker grijpen haar lenige bruine handen vingers de ongerechtigheden, takjes en dorre puntjes tussen de zwarte thee uit. [...] Verscheidende vrouwen hebben haar kinderen meegenomen en diverse peuters rollen en buitelen dus tussen de kisten en pakken rond, sommigen in een hansop gestoken van ondefinieerbare kleur, maar de meeste moeders beschouwen kleding voor haar kroost als luxe

en de mollige, koffiebruine lijfjes duikelen jolig rond tussen hun meer bevoorrechte collega's.'⁵⁹

Hun huidskleur wordt terloops genoemd, zonder dat daar enige reden voor lijkt te zijn. Het is al duidelijk dat het om Inheemse vrouwen gaat.⁶⁰ De beschrijving van hun huidskleur moet hun afkomst extra benadrukken. Dat gebeurt meerdere malen in het boek. De enige keer dat Puck de huidskleur van een wit personage beschrijft, is wanneer ze met haar vader gaat zwemmen:

*'Paps' sterke gebruide schouders en zijn vertrouwde, donkerblonde, vochtige haardos liggen voorover op 't boek.'*⁶¹

Bij de beschrijving heeft de huidskleur van haar vader geen betrekking op een bepaalde etniciteit. Zijn 'sterke gebruide schouders' zijn het gevolg van het werken in de open lucht. Het kenmerkt de bezigheden van de vader. Bij de Inheemse personages is dat niet het geval en dient de beschrijving en het woord 'bruin' hun etniciteit te benadrukken. Hieruit wordt duidelijk dat de Inheemse bevolking tot een ras behoort en de witte bevolking niet.

Niet alleen huidskleur dicteert de etniciteit van de niet-Europese personages. In *Vriendinnetjes* en *Dona Alve* wordt duidelijk dat een niet-Europees uiterlijk niet alleen afhangt van huidskleur, maar ook van gezichtskenmerken en kleding. In *Vriendinnetjes* wordt Rosina weggepest van school en in een hoofdstuk waarbij de lezer Rosina volgt, wordt duidelijk waarom ze precies wordt gepest:

*'En terwijl ze de woning naderde, dacht Rosina bitter: 't was een huis, net geschikt voor een katjang als zij, die niet eens behoorlijk Hollands spreken kon, en door iedereen werd uitgelachen omdat ze zo dom was en zulke dikke lippen had.'*⁶²

Rosina noemt zichzelf een katjang, een scheldwoord dat werd gebruikt voor Inheemse jongeren, waardoor de vertelinstantie duidelijk maakt dat Rosina zichzelf associeert met een negatief Inheems beeld.⁶³ Uit het fragment blijkt dat Rosina een 'katjang' zou zijn vanwege haar moeite met de Nederlandse taal en vanwege haar dikke lippen, die volgens haar pestkoppen een uitzondering vormen in hun overwegend witte klas en een reden zijn voor

⁵⁹ F. de Clercq Zubli, *'t Rimboekind* 112.

⁶⁰ Het beschrijven van snelheid, lenigheid en de afwezigheid van kleding draagt daarnaast ook bij aan het stereotype van de Inheemse arbeider.

⁶¹ F. de Clercq Zubli, *'t Rimboekind* 97.

⁶² Clémence M.H. Bauer, *Vriendinnetjes* 38.

⁶³ Meetens Instituut, <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/katjang> (geraadpleegd: 6-8-2019).

pestgedrag. Niet alleen taal en gezichtskenmerken onderscheiden het Indo-Europese meisje in de boeken. In *Dona Alve* is het veelal de externe focalisatie die een onderscheid maakt tussen Dona en de Europese mensen om haar heen. Haar huidskleur wordt daarbij ook meerdere malen aangehaald, maar in Batavia is het met name haar kleding dat haar onderscheidt. Wanneer haar neef Charles haar ten dans vraagt tijdens een feestje voordat haar tante haar heeft geïntroduceerd aan hun Europese vrienden, zijn de tante en een nichtje woedend op Charles:

‘Hoe kon hij met dat ‘ongekleden’ (mevrouw noemde natuurlijk een baadje met lange mouwen en hoge hals ongekled en haar half naakte gasten gekled) kind opeens binnen springen? Nu wist iedereen dat er een Indisch nichtje in huis was gekomen, en mevrouw Alve had er in de eersten tijd niet met haar kennissen over willen spreken, totdat het meisje een beetje geciviliseerd was, een beetje gewend aan de nieuw omgeving. [...] Ja – Dona was nu eenmaal zichtbaar geworden.’⁶⁴

Bij deze beschrijving wordt er grote nadruk gelegd op de kleding van Dona. Dat is hetgeen wat haar onderscheidt van de andere gasten en hen laat weten dat er een Indisch meisje verblijft bij de familie Alve. Haar afkomst zou een minder groot obstakel zijn geweest als ze eenmaal ‘geciviliseerd’ was, oftewel had geconformeerd naar Europese gebruiken. In beide boeken wordt zo een onderscheid gemaakt waarbij de meisjes tot de Inheemse groep behoren en niet tot de Europese. Verschillende facetten van wie ze zijn worden gekoppeld aan de groepsidentiteit en wat het betekent om Europees of Inheems te zijn.

Conclusie

De constructie van de etnische identiteit gebeurt op verschillende manieren. Zo bepaalt de etniciteit van de personages hun plaats en functie in het verhaal. De Inheemse personages zijn in de boeken Indiïstische personages en hun doel in het verhaal is het ondersteunen van de karakterontwikkeling en identiteitsvorming van de (Indo-)Europese meisjes die de hoofdrol innemen. De Europese identiteit van de meisjes maakt dat ze zich kunnen afzetten tegen de Inheemse identiteit en de negatieve associaties die daarbij horen. Zo bouwen de meisjes een etnisch-specifieke identiteit op met eigenschappen die bij de Europese identiteit horen. Het benoemen van uiterlijkheden die bij een etnische groep horen onderstreept dat.

⁶⁴ Marie C. van Zeggelen, *Dona Alve* 87.

“Zo’n echt meisje”

Gender in de identiteitsconstructie van meisjes

De meisjes in de kinderliteratuur vormen een categorie die complex en vaag is. Ze behoorden nog niet tot de categorie van Europese vrouw, maar dienden wel daar naartoe te groeien. De meisjes bevonden zich in een overgangsfase waarin ze leerden hoe ze een Europese vrouw moesten zijn. De identiteit die daarbij hoorde werd gekenmerkt door de ontwikkeling die ze doormaakten. Die ontwikkeling bestond uit verschillende delen. Zo spiegelde de meisjes zich om de gewenste eigenschappen aan te leren, zetten ze zich af om te illustreren dat ze op het juiste pad waren en kwam er uiteindelijk een einde aan hun ontwikkeling die genderspecifiek was. Hun meisjesidentiteit werd zo niet alleen opgebouwd door de mensen om hen heen, maar werd ook bepaald door de mensen om hen heen.

De ouder als spiegel

De ouders van de meisjes zijn sterk bepalend in de eigenschappen die de meisjes vertonen. De ouders zijn degenen die raciale conflicten oplossen, voor harmonie zorgen en hun dochters de juiste eigenschappen meegeven. De vader en de moeder nemen daarbij verschillende rollen in.

De vader vormt in de boeken het morele kompas. In *Vriendinnetjes* is de vader degene die zich uitsprekt tegen raciale ongelijkheid en een waakhond is voor het racisme van zijn kinderen. Deze vorm van mannelijkheid is sterk bepalend voor Nons meisjeszijn. Zijn stem klinkt duidelijk door in haar eigen morele overwegingen. Dat blijkt met name in de volgende passage. In het begin van het boek jaagt Non samen met Toetie Inheemse kinderen weg zodat ze assem kunnen rapen. Later in het boek heeft Non daar spijt van:

“Zeg...Toet... 't was toch eigenlijk vreselijk flauw van ons..”

“Flauw? Wàt flauw? Wat bedoel je?” vroeg Toetie met een nijdige hoofdruk.

[...]

“Wat bedoel je?” herhaalde Toetie, toen haar vriendinnetje niet dadelijk antwoordde, maar nadenkend voor zich keek. “Wel”, begon ze eindelijk en zweeg dan weer een ogenblik, terwijl ze naar de juiste woorden zocht. Maar plotseling stak ze vlug van wal: “Hollandse kinderen kunnen ons aan, ja! Als je daar wat tegen zegt, of je doet ze wat, slaan ze terug. Maar een inlander, nou, die kàn je niks doen!”

[...]

Toetie haalde de schouders op.

“’t Was onze assem; alles is van ons”, antwoordde ze snel en beslist.

“Mijn pa zegt: dat is niet waar. De Hollanders zijn hier immers vreemdelingen, die ’t land van de Javanen hebben afgenomen? Nou, dan is toch eigenlijk alles van de inlanders. Pa zegt: de meeste blanken komen hier om rijk te worden, en als ze geld genoeg hebben, gaan ze naar hun eigen land terug. Voor de inlanders doen ze niks, zegt pa.”

“Soedah! Wat doet jouw pa dan op Java?” vroeg Toeti hatelijk en gevat. Non was overbluft.⁶⁵

In de passage wordt de situatie beschreven vanuit de vertelinstantie waarbij er sprake is van een externe focalisatie. Daardoor wordt de indruk gewekt dat het een objectieve scene is waarbij we noch Nons noch Toetie’s perspectief volgen. De passage dient vooral om Non’s nieuwe voornemen tot uiting te laten komen ‘voortaan vriendelijk te zijn voor Bodjaroem en haar rasgenootjes.’⁶⁶ Ondanks dat Non spreekt, klinkt haar vaders stem duidelijk door. Ze herhaalt haar vaders woorden waardoor zijn morele oordeel over Nederlands-Indië en daarmee ook kritiek op het kolonialisme naar voren komt. Nons eigen mening over de situatie komt vrijwel niet naar voren. Het is duidelijk dat ze voortaan vriendelijker wil zijn tegenover de Indo-Europese en Inheemse bevolking, maar dat lijkt vooral te zijn voortgekomen uit haar angst en schaamte tegenover haar ouders van wie ze weet dat ze het zouden afkeuren als ze wisten hoe ze de Inheemse kinderen had behandeld. Wanneer Toetie haar op de hypocrisie van haar vader wijst, weet Non dan ook geen tegenargument te formuleren. De vader heeft in *Vriendinnetjes* een grote rol en brengt de meeste tijd met Non door, in tegenstelling tot Nons moeder. Dat contrasteert met de andere boeken. In de boeken waarin de meisjes ouder zijn neemt de moeder een grotere rol in, omdat het belangrijker wordt voor de meisjes om zich als vrouwen te gedragen naarmate ze ouder worden. De twaalfjarige Non krijgt eigenschappen aangeleerd van haar vader die nog niet genderspecifiek zijn. Het aanleren van genderneutrale eigenschappen door de vaker komt vaker terug. Zo is het ook Pucks vader in *’t Rimboekind* die zijn vrouw ervan overtuigt dat Puck nog in bomen mag klimmen en zich als een ‘straatjongen’ mag gedragen.⁶⁷

⁶⁵ M.J. van Marle-Hurbregste, *Ams houdt van Indië* 22-23.

⁶⁶ Ibidem 22.

⁶⁷ F. de Clercq Zubli, *’t Rimboekind* 74.

De moeder leert de meisjes aan hoe ze zich correct moeten gedragen en vrouwen moeten worden. In *Ams houdt van Indië* vormt de ontwikkeling van Ams de kern van de relatie tussen Ams en haar moeder. Zo stimuleert Ams' moeder haar om zich moederlijk op te stellen:

'Weet je Ams, dit is het moeilijkste jaar van Lineke. Als ze een beetje groter is, hoeft ze niet steeds achterna gelopen te worden en is ze vanzelf meer bij mij. Ik reken ook maar op jou om eens te helpen.' [...]

Toen sloeg Ams haar armen om Mam en haar kleine zusje samen heen, gaf Moeder een zoen, en fluisterde haar toe: 'ik zal wel helpen hoor.'

'Grote dochter,' zei Moeder.⁶⁸

Dat Ams haar moeder gaat helpen met haar zusje, zorgt voor een ontwikkeling die zich bij haar vriendin Els al heeft voorgedaan:

*'Het was een gezellig gezin met drukke, levendige kinderen, zodat Mevrouw Verhoef het wel eens zwaar te verantwoorden had. Daarom was Els vroeg gewend, dat haar Moeder moest helpen, hetgeen haar al jong iets moederlijks had gegeven.'*⁶⁹

Het meehelpen van haar moeder zal leiden tot moederlijke eigenschappen bij Ams. Het dialoog dat door haar en haar moeder wordt gevoerd suggereert dat haar moeder haar niet eerder om hulp heeft gevraagd. Dat ze dat nu wel doet, illustreert de verandering die Ams aan het doormaken is. Haar moeder stimuleert die verandering van Ams:

*'Terwijl Ams telefooneerde met Els, peinsde Moeder erover, hoe goed het zou zijn om Ams beter op de hoogte te brengen van wat er nodig is aan geld voor de gewone dagelijkse dingen. In Holland, dacht ze, doen meisjes van haar leeftijd allicht geregeld boodschappen en krijgen daardoor toch enig idee van de waarde van geld. Het zou goed zijn, Ams wat meer zelf te laten kopen en dan contant betalen, aan bonnetjes tekenen heeft ze niets.'*⁷⁰

Haar moeder is verantwoordelijk voor de ontwikkeling die Ams doormaakt en bepaalt welke eigenschappen belangrijk zijn voor Ams om te leren. Daarnaast is zij het personage dat de veranderende eigenschappen opmerkt:

⁶⁸ M. van Marle-Hubregtse, *Ams houdt van Indië* 35.

⁶⁹ Ibidem 63.

⁷⁰ Ibidem 92.

‘Er was ook altijd een modeblad bij en sinds Ams ‘ijdel’ was geworden, bekeek ze dat met meer aandacht. (Als Wim tenminste niet in de buurt was!) Moeder vond het gezellig, dat Ams zich wat voor haar toilet begon te interesseren.’⁷¹

Ams vrouwelijkheid wordt aangekondigd door haar groeiende interesse in uiterlijkheden en mode, de moederlijke gevoelens die worden geïllustreerd in de omgang met haar zusje en het leren omgaan met geld. Haar meisjeszijn wordt gekenmerkt door de veranderingen die ze doormaakt, door de overgang van kind naar volwassene. Dat zijn ook de eigenschappen die haar afzetten tegen haar broers en de rest van de jongens waar ze mee speelt. Ze is duidelijk niet een van hen, want ze is fysiek zwakker en maakt de veranderingen door die haar tot een vrouw zullen maken. Haar moeder draagt de verantwoordelijkheid daarvoor terwijl haar vader afwezig is in dat opzicht. In de andere boeken zijn de meisjes ouder dan Ams en is hun ontwikkeling bijna voltooid. De zestienjarige Puck en achttienjarige Dona en Myra spiegelen zich met name aan hun leeftijdsgenoten waarbij de rol van hun ouders minimaal is.

Verschillende soorten meisjes

De meisjes zetten zich af tegen hun leeftijdsgenoten waardoor verschillende categorieën van meisjes worden gecreëerd. In het vorige hoofdstuk werd al duidelijk dat de categorieën gebaseerd waren op etniciteit, maar uit de meisjesboeken blijkt dat ook binnen de Europese identiteit juiste en onjuiste vormen van meisjeszijn bestaan. Ook bij de twaalfjarige Non in *Vriendinnetjes* komt dat al voor, al zijn die eigenschappen nog niet genderspecifiek. Non zet zich af tegen haar vriendinnetje Toetie en laat daarmee zien dat zij moreel gezien een beter persoon is.⁷² Puck zet zich, door een gebrek aan andere Europese meisjes, af tegen de Inheemse meisjes op haar vaders plantage. Dona zet zich vooral af tegen haar vroegere Inheemse identiteit. Wanneer ze vertrekt uit Nederlands-Indië is ze nog ‘wild’, rijdt ze paard en draagt ze vieze kleding. In Batavia moet ze zich aanpassen aan de Europese normen waardoor ze veranderingen moet aanbrengen in haar voorkomen en gedrag. Die veranderingen maken haar uiteindelijk tot een vrouw die romantisch aantrekkelijk is voor mannelijke personages. Myra zet zich expliciet af tegen de andere meisjes in het verhaal. Dat wordt met name gedaan door de mannelijke personages. Ze creëren daarmee een beeld rondom Myra die haar bijzonder maakt. Door de jongen Maup wordt ze eerst afgezet tegen haar vriendin Lenny:

⁷¹ Ibidem 39.

⁷² Clémence M.H. Bauer, *Vriendinnetjes* 152-154.

‘Maup Dinters keek in aanbidding tot Myra op. Nee, dit meisje was ideaal. Reed paard als een prima jockey, chauffeerde zelf, en met dat al had ze niets van dat aanstellerige over zich, dat de stadsmeisjes kenmerkte. En zoo ’n echt m e i s j e was ze toch, niet een, dat je nonchalantweg op den schouder kon meppen met een: ‘Hallo, hoe maak jij het?’ Lenny was ook zoo – maar tóch weer anders. Waar het verschil in lag, kon Maup moeilijk zeggen – Lenny was ook ongenaakbaar, maar ze gaf je het gevoel, dat ze veel ouder was dan jezelf. Dat gaf Myra niet.’⁷³

Myra wordt beschreven als een zelfstandig meisje dat niet het aanstellerige heeft wat andere personages in het boek wel hebben. De aanstellerigheid ligt daarbij vooral in flirten, het dragen van make-up en een interesse in mode. De afwezigheid daarvan wordt direct goedgepraat met de opmerking dat ze een ‘echt meisje’ is, waardoor ze direct weer als romantisch aantrekkelijk kan worden gezien en als iemand die een galante benadering verdient. Myra wordt op die manier door Maup tegenover Lenny gezet. Lenny wordt in het boek gekarakteriseerd als iemand die verstandig, slim en zelfstandig is. Maups gevoel dat ze ouder is ligt dan ook zeer waarschijnlijk in deze eigenschappen. Dat zijn namelijk de eigenschappen die Lenny vaker van Myra onderscheiden. Myra kijkt tegen Lenny op en ziet haar als haar meerdere. Alhoewel Lenny veel respect krijgt van de mannen, wordt wel duidelijk dat Myra als de aantrekkelijkere keuze wordt gezien. Juist vanwege Lenny’s intelligentie en zelfstandigheid, eigenschappen die Myra ook bezit maar in mindere mate, wordt ze niet als romantische interesse gezien in het boek. Daarnaast wordt Myra meerdere malen tegenover meisjes geplaatst die weinig ‘zelfrespect’ zouden bezitten, flirten, giechelen en verwend zouden zijn:

‘Maar waren er maar méér meisjes als Myra en Lenny, dacht Dr. Verbley zuchtend, meisjes, die bewezen, dat het volstrekt niet noodig was, je zelfrespect te verliezen. Zooals die Félie daar bijvoorbeeld stond te giechelen en om flauwiteiten nog wel!’⁷⁴

Op deze manieren ontstaan er verschillende vormen van meisjeszijn waarbij seksualiteit zeer bepalend is voor de plaats in de hiërarchie. De meisjes die zich flirterig opstellen worden direct als aanstellerig gezien en hen zou het ontbreken aan zelfrespect. Dat is de slechtste vorm van meisjeszijn zoals die in het boek wordt gepresenteerd. Daartegenover staat het meisjeszijn van Lenny dat het hele boek wordt geprezen, maar uiteindelijk toch te ver

⁷³ Ems I.H. van Soest, *Het Bergkoninginnetje* 66.

⁷⁴ *Ibidem* 177.

doorgeslagen zou zijn. Zoals in de passage die vanuit Maup werd verteld is het ‘echte meisjeszijn’ zeer belangrijk en dat wordt meerdere malen tegenover de eigenschappen geplaatst die de zelfstandigheid van de meisjes benadrukken. Zo ook door Eugène die Myra vlak voor zijn huwelijksvoorstel overdenkt:

*‘Ja, kleine, flinke Myra, dacht Van Leeuwaerden, je hebt wel getoond, dat er pit in je zit. Een meisje met wil en volharding en toch zoo ’n ècht meisje.’*⁷⁵

Wat Myra tot een ‘echt meisje’ maakt, wordt niet expliciet genoemd. Het is een benaming die uitsluitend wordt gebruikt wanneer Eugène en Maup over haar nadenken, niet wanneer ze wordt aanschouwd door een externe focalisatie. Door de context van de beschrijvingen kan worden aangenomen dat het met haar karakter te maken heeft. Uit bovenstaande passage blijkt bijvoorbeeld dat haar meisjeszijn tegenover wil en volharding wordt geplaatst. Doordat het in beide gevallen tegenover Lenny en zelfstandigheid wordt geplaatst, kan eruit worden afgeleid dat haar steunende functie en de afwezigheid van concurrentie in kennis of carrière ten opzichte van de mannelijke personages haar tot een ‘echt meisje’ maken. In het hele boek wordt ze klein gemaakt, zowel in uiterlijk als eigenschappen. Haar eigenschappen zijn bewonderenswaardig, maar hebben vooral een ondersteunende functie voor de man in haar leven.

De mannelijke blik

De ontwikkeling die het meisjeszijn kenmerkt komt in *Dona Alve* en *Het Bergkoninginnetje* definitief tot einde. In de boeken eindigen de meisjes als getrouwde vrouwen die op de juiste manier zijn opgegroeid tot Europese vrouwen. Hoe die ontwikkeling tot een einde komt, wordt vooral duidelijk in *'t Rimboekind*. Daar is het einde nog niet definitief, maar vormt al wel een dreiging voor Puck. Puck maakt zich gedurende het verhaal zorgen over het missen van haar kindertijd. Er zijn alleen volwassenen op haar vaders plantage aanwezig die ze plaatst in een andere categorie als zij, namelijk volwassenen waar ze zichzelf als kind tegenover zet. De grenzen tussen die categorieën vervagen echter wanneer ze een band opbouwt met de mensen. Een van de belangrijkste banden die ze opbouwt is die met Bob Versteeghe, een man van 26 jaar oud die bij haar vader in de fabriek komt werken. De scheiding tussen de twee categorieën van kind en volwassene speelt een constante rol in hun

⁷⁵ Ibidem 228.

interactie en zorgt uiteindelijk ook voor conflict. Bob probeert de scheidingslijn meermaals te vervagen, zoals wanneer hij haar vraagt hem bij zijn voornaam te noemen:

‘Maar Puck, ik vind dan ook, dat je geen mijnheer tegen me zeggen moet. Dat hoort er niet bij. Ik heet Bob, hoor!’

‘Ja, maar dat gaat toch niet?’

Stomverbaasd kijk ik hem aan. ‘Ik ben nog geen 17 jaar. U bent al een man.’

Mijnheer Versteeghe lacht. ‘Wat versta jij onder een man?’

‘Ja, ik weet niet, ik bedoel: U staat al helemaal op eigen benen en ik ben nog maar een kind.’

‘Ik ben pas 26, zeg jij maar gerust Bob, dat is veel leuker.’⁷⁶

Na meerdere malen tijd te hebben doorgebracht met Bob neemt ze hem in vertrouwen over het verdriet dat ze heeft over dat ze haar kindertijd dreigt te missen. Bob troost haar door een arm om haar heen te leggen en verzekert haar dat ze recht heeft op haar jeugd. Bij deze passage is het al duidelijk dat Bob op romantisch gebied geïnteresseerd in haar is, ook al is Puck zich daar niet bewust van:

‘Arme kleine Puck!’ zegt hij schor, ‘ik begrijp je zo goed. Je hebt gelijk, je moet niet meer meedoen aan grote-mensen-dingen. Wij zijn stommelingen geweest, dat we dat niet begrepen hebben. Je hebt groot gelijk, je bent nog maar een kind en je hebt nog recht op heel veel jeugd, vóór je volwassen bent.’⁷⁷

Hij erkent haar kind-zijn en er wordt gesuggereerd dat zij nog niet klaar is voor zijn interesse vanwege haar kind-zijn. Hij blijft echter toenadering zoeken. De lezer ervaart de opbouw van hun band door Puck als vertelinstantie waarbij de focalisatie voornamelijk bij haar ligt. Door de stem van andere personages heeft de lezer echter door, buiten Puck om, dat Bob interesse in haar heeft. Zo waarschuwen haar ouders Bob meerdere keren dat Puck ‘nog maar een schoolkind is’ en maakt haar vader zich duidelijk zorgen als ze tijd doorbrengt met Bob.⁷⁸ Puck lijkt dat telkens niet te begrijpen en beschrijft steeds haar verbazing over hun ernstige

⁷⁶ Frida Jeanne de Clercq Zubli, *‘t Rimboekind* 68.

⁷⁷ Ibidem 83.

⁷⁸ Ibidem 69, 79.

stemmen wanneer ze hun zorgen uiten. Door een gesprek tussen haar vader en Bob dat Puck per ongeluk afluistert, komt ze erachter dat Bob interesse in haar heeft op romantisch gebied:

‘Ja, u hebt ’t natuurlijk wel begrepen, mijnheer, ik houd van haar! Maar ze is nog zo ’n kind.’

[...]

‘Ja, ik houd zielsveel van haar, maar ik heb geen recht haar op enigerlei manier te binden, mijnheer van den Berg. Ze heeft nog zo weinig gehad in haar leven, ze komt nog zoveel jeugd te kort. Ze mag zelfs niet eens weten, dat iemand ooit op die wijze aan haar gedacht heeft; ze heeft nog recht op een paar onbezorgde schooljaren.’

‘Je bent een prachtkerel, Versteeghe,’ zegt Paps schor. ‘Ik ben zo ontzettend bang geweest, dat je haar rust verstoren zou. Ze heeft nog recht op zóveel jeugd. Maar ik vertrouwde je en dat je dit nu wilt, vrijwillig weggaan, bewijst me, dat je dat vertrouwen waard was. Ik heb de grootste achtig voor je, Versteeghe, en ik dank je, dat je dit doen wilt, wat het moet je wel heel zwaar vallen.’

‘Ja, maar toch niet zo zwaar als U misschien denkt,’ zegt Bob zacht. ‘Ik heb zo ’n vertrouwen in dat wat tussen ons leeft, dat ik héél zeker weet, dat die liefde eenmaal ook in haar ontwaken zal. Maar dan zal ze ouder, bewuster zijn en ik zou zo graag willen, dat ze dit gevoel even bewust ondergaat als ik.’⁷⁹

Het gesprek gaat nog even door en de stem wordt teruggegeven aan Puck om haar angst voor ontdekking uit te drukken. Terwijl het gesprek plaatsvindt, wordt niet duidelijk hoe Puck tegenover Bob staat. Ze ondergaat het gesprek en luistert zonder dat ze haar eigen visie op de situatie uit. Wanneer de mannen weg zijn, wordt haar visie op de situatie beschreven:

‘O, God, ik ben dus al oud genoeg voor zulke grote mensen-dingen. Ik bèn geen schoolkind meer, ik ben ’t nooit geweest, ik zal ’t nooit zijn. Nu heb ik ’t tòch overgeslagen, ’t beste stuk van mijn leven, ’t mooiste hoofdstuk van ’t boek. O, o, o, en ik ben de enige, die ’t niet zag. Paps en Moes en Bob en misschien Mies en de anderen ook, hebben allemaal geweten, dat ik al haast tot de grote mensen behoorde. Alleen ik, dwaas, idioot, wilde mezelf nog bij de kinderen rekenen, omdat ik nog zo ontzettend veel wilde beleven, nog zo dolgraag tussen andere kinderen wou zijn... [...] Nooit, nooit zal ik ’t hem vergeven. Woedend ben ik,

⁷⁹ Ibidem 138.

wòedend. Ik heb 't gevoel, of hij me 't beste wat ik heb, ontnomen heeft; en hij heeft er geen recht toe, absoluut geen recht.'⁸⁰

Haar kindertijd wordt haar ontnomen door een man. Haar eigen bewustzijn over haar leeftijd en in welke categorie ze hoort doen er niet meer toe. Door de blik van een man die haar als vrouw beschouwt wordt ze gedwongen zichzelf ook in dat licht te zien. Bob bepaalt dat ze een band hebben, gebaseerd op zijn liefde, en dat hij op haar kan wachten totdat zij die liefde ook voor hem gaat ontwikkelen. Puck heeft geen enkele inspraak in deze ontwikkeling. Alhoewel zowel Bob als haar vader haar nog als een kind zien en haar leeftijd de reden is dat Bob vertrekt, is ze in haar eigen ogen geen kind meer vanwege zijn affectie. Dat wordt bevestigd doordat Bob zegt dat ze niet mag weten dat iemand op "die wijze" naar haar heeft gekeken. Alhoewel er dus veel waarde wordt gehecht aan Pucks zelfbeeld als kind en dat dat niet mag worden aangetast door kennis van zijn affectie, is het zijn affectie die haar tot een vrouw en 'groot mens' maakt. Bij Dona is het ook de affectie van een man die haar markeert als vrouw. Een van de eerste keren dat Dona niet wordt gezien als een kind, maar als een vrouw is wanneer ze haar oude jeugdvriend weer terugziet:

'Daar was niets meer over van de stille Dona – en Rick luisterde maar en zag haar weer aan en verwonderde zich maar over Dona die zoo wereldwijs scheen geworden en zoo 'n dametje was; 't was moeilijk in dat meisje met haar keurig toiletje, de wilde Dona van vroeger te herkennen – maar hij vond haar lief, wellicht liever, vrouwelijker dan vroeger... 'Do, je bent een heele dame geworden. Draag je je baadjes van thuis nog wel eens en zit je nog wel eens op een paard?'' Dona moest er om lachen. Neen, dat kwam hier niet voor en opeens zweeg ze,'⁸¹.

Dona wordt voor het eerst in het boek beschreven als een dame waarbij de ontwikkeling van kind naar vrouw wordt opgemerkt. De focalisatie ligt aan het begin van deze interactie bij Rick, haar jeugdvriend. Door de focalisatie van een buitenstaander die Dona's ontwikkeling niet heeft meegemaakt wordt er door de vertelinstantie een contrast geschetst tussen de vroegere Dona en de Dona van nu. Daarbij worden eigenschappen toegeschreven aan de vroegere Dona die worden versterkt door haar uiterlijk. Ze was wild, reed op een paard en droeg baadjes, een Inheems Indonesisch kledingstuk dat haar vaker in het boek onderscheidt van de Europese mensen om haar heen. Nu is ze een "dame" die een "keurig toiletje",

⁸⁰ Ibidem 139-141.

⁸¹ Marie C. van Zeggelen, *Dona Alve* 142.

een Europees kledingstuk, draagt. De vertelinstantie vertelt dat Rick haar als gevolg van de europeanisering als liever en vrouwelijker ziet. Het contrast tussen de vroegere Dona, het kind, en de Dona van nu, een dame, is daardoor ook een contrast tussen de Javaanse Dona en de Europese Dona. Na de conformering naar Europese gebruiken en uiterlijkheden, wordt Dona door haar jeugdvriend als vrouwelijk gezien. Doordat de focalisatie bij Rick ligt, moet de lezer overtuigd worden dat zijn bevindingen kloppen; hij kende haar tenslotte en kan na een lange periode van afwezigheid dit soort bevindingen doen. Hij is een van de weinigen die een voor en na versie van Dona heeft meemaakt. De liefde van twee mannen maakt daarnaast dat Dona moet gaan nadenken over haar toekomst en over trouwen, wat haar tot een vrouw maakt. Dona heeft in het boek geen interesse in de mannen geuit op romantisch vlak totdat de mannen dat zelf doen. De overgang van kind naar vrouw wordt haar extern opgelegd door de mannen in haar leven. Daarbij wordt haar kindertijd gekenmerkt door eigenschappen die verbonden zijn aan haar Javaanse leven. Haar ontwikkeling tot vrouw werd gestimuleerd door haar leven in de stad en de Europeanen. Rick deelt haar eigenschappen toe die bij dat leven passen. Ze is wereldwijs, praat voluit en is lief, vrouwelijk en keurig. Hij bindt een waardeoordeel vast aan het contrast en suggereert dat ze een geschiktere huwelijkskandidaat is. Ook in *Het Bergkoninginnetje* wordt Myra als een vrouw gezien wanneer mannen romantische interesse in haar tonen. Voordat ze naar de stad trekt om daar haar opleiding te voltooien, is Maup verliefd op haar. Die verliefdheid wordt nooit serieus genomen. Maups verliefdheid kan worden beschreven als een kinderlijke verliefdheid, waarbij volwassen zaken als trouwen niet in hem op komen. Zijn verliefdheid heeft als doel Myra op te hemelen en de lezer vanuit zijn focalisatie Myra te laten bekijken. Wanneer Myra's ontwikkeling tot vrouw voltooid is, treedt Eugène in haar leven om haar ten huwelijk te vragen. Eugènes verliefdheid wordt beantwoord door Myra's eigen aantrekkingskracht waardoor er interactie is tussen de twee personages. De interactie tussen Myra en Maup is vooral gebaseerd op zijn focalisatie en haar uiterlijk die vandaaruit wordt aanschouwd. Dat karakteriseert de manier waarop Myra door het boek heen wordt benaderd. Ze bekijkt andere personages, maar wordt bekeken om zo haar identiteit op te bouwen.

De mannen in de levens van de meisjes bepalen wanneer hun ontwikkeling tot vrouw-zijn voltooid is. Hun affectie en romantische blik maakt dat de meisjes geen keus hebben in het beëindigen van hun meisjestijd. Ongeacht het gevoel van de meisjes, maakt de affectie van een man hen tot een vrouw. De mannen zijn daarmee ook degenen die seksualiteit introduceren in de levens van de meisjes. De meisjes hebben nauwelijks agency in die

ontwikkeling. De mannen in hun levens hebben het laatste woord over de identiteit van de meisjes en dan met name wanneer die tot zijn einde is gekomen.

Conclusie

Gender is een bepalende factor in de identiteitsconstructie van de meisjes. De personen waar de meisjes zich aan spiegelen zijn genderspecifiek, waarbij hun vader het morele kompas is dat hen leert een goed mens te zijn. Hun moeder leert hen een goede vrouw te worden. Als ze ouder worden, spiegelen de meisjes zich aan hun leeftijdsgenoten om zich af te zetten. Zo kunnen ze bewijzen dat zij de juiste vorm van vrouwelijkheid bezitten om uiteindelijk goede huwelijkskandidaten te zijn. Of ze goede huwelijkskandidaten zijn, wordt bepaald door de mannen in hun levens. Wanneer die mannen hen als een romantisch object gaan zien, is hun meisjestijd ten einde gekomen en vervullen ze het doel van hun ontwikkeling: trouwen.

‘Als deel van dit stukje natuur’

De omgeving in de identiteitsconstructie van meisjes

De meisjestijd van de hoofdpersonen speelt zich af in Nederlands-Indië. Daar bouwen ze hun identiteit op en spiegelen ze zich aan hun omgeving. De natuur neemt daar een bijzondere plek in. Het vormt de achtergrond waartegen de verhalen zich afspelen, vormt het toneel waarop specifieke scènes zich ontploegen en functioneert als een symbool in de levens van de meisjes. In *Bruine handen* concludeert Locher-Scholten dat voor Nederlandse schrijfsters de Indonesische natuur een grote rol innam in de meisjesliteratuur. De liefde van de meisjes voor Nederlands-Indië wordt opgeroepen door de schoonheid van de natuur en die wordt boven de liefde van de bewoners gesteld.⁸² Locher-Scholten besteedt daar echter geen aandacht aan de symbolische waarde die de natuur heeft in het meisjeszijn. De natuur symboliseert de verschillende fasen waarin de meisjes zich bevinden. Zo speelt de natuur verschillende rollen in hun kindertijd, hun meisjestijd en wanneer ze vrouw zijn geworden.

De kindertijd

In de kindertijd van de meisjes worden hen nog geen genderspecifieke eigenschappen aangeleerd of daar wordt pas net mee begonnen. In *Vriendinnetjes* wordt de twaalfjarige Non vooral aangeleerd een goed mens te zijn. Ze is nog een kind, in plaats van een meisje. De levens van Non en haar vriendinnen spelen zich af in de Javaanse natuur. De stad vormt in het boek een bedreiging voor hun zorgeloze bestaan. Wanneer de vader van een klasgenootje sterft aan cholera is het meisje gedwongen naar de stad te vertrekken. Het vertrek uit het dorp wordt als een groot verdriet beschouwd. De meisjes in de klas uiten hun angst dat wanneer hun vaders zouden sterven, ze ook naar de stad zouden moeten vertrekken. De natuur om hen heen en hun levens daarin worden tot het vertrek van hun klasgenootje als vanzelfsprekend gezien. Alhoewel de natuur in *Ams houdt van Indië* minder vanzelfsprekend is vanwege Ams' slechte reactie op het klimaat, vormt het wel de basis van waaruit het verhaal wordt verteld. Ams wil niet weg uit Nederlands-Indië en de natuur die dat symboliseert. Het is echter duidelijk dat ze Nederlands-Indië ooit zal moeten verlaten vanwege haar gezondheid en opleiding. Haar onvermijdelijke vertrek wordt gepresenteerd als een verdrietig vooruitzicht, vanwege haar band met Nederlands-Indië. In *'t Rimboekind* wil Puck juist weg uit

⁸² Elsbeth Locher-Scholten, *Bruine handen* 60.

Nederlands-Indië. Door het boek heen maakt ze zich klaar om te vertrekken naar Nederland. Haar vertrek naar Nederland markeert een nieuwe periode voor haar. In Nederland zal ze eindelijk haar echte meisjestijd kunnen ervaren door om te gaan met leeftijdsgenootjes. Nederlands-Indië wordt daartegenover gesteld en gekoppeld aan haar kindertijd en aan haar kind-zijn:

“Puck,” zegt Moes verontwaardigd, “’t is toch eigenlijk een schande. Je bent haast zeventien jaar en je klimt in de bomen als een straatjonge.”

“Maar Moes, dat is toch niks erg, niemand ziet me immers en we zitten hier juist zo zalig, Augustje en ik.”

“Soort zoekt soort,” verklaart Paps onhoffelijk. [...] “Laat haar maar, vrouw, later in Holland zal ze wel bijgeslepen worden, laat ze nu maar onze ruwe diamant zijn. Niet waar, ragebol?”⁸³

Haar moeder acht Puck in het fragment te oud om nog in bomen te klimmen en de zogenaamde jongensachtige en wilde activiteiten te ondernemen. Haar vader spreekt zijn vrouw tegen, omdat ze in nog in Nederlands-Indië woont. Pas wanneer ze naar Nederland vertrekt zal ze zich anders moeten gaan gedragen. Haar kind-zijn en de wilde activiteiten die daarbij horen worden zo gekoppeld aan Nederlands-Indië. Nederlands-Indië, en dan met name de natuur, wordt vaker gekoppeld aan het kind-zijn en de zorgeloosheid in haar:

“’t Is, alsof ik hier hóór, als deel van dit stukje natuur. Al mijn problemen, mijn vele vreugden, mijn verdriet vloeien weg, ze bestaan niet meer.”⁸⁴

Bij Ams en Puck ligt hun vertrek naar Nederland in het vooruitzicht en daar wordt door de meisjes verschillend op gereageerd. Ams wil in Nederlands-Indië blijven, terwijl Puck verlangt naar haar meisjestijd die alleen in Nederland kan worden beleefd. Ams is dan ook twee jaar jonger dan Puck en begint pas net met het aanleren van genderspecifieke eigenschappen. Puck neemt al kennis van het vrouw-zijn door haar vriend Bob, aldaar het in het boek als te vroeg wordt gezien. Puck moet eerst naar Nederland vertrekken om daar haar meisjestijd te beleven. Voor een moment wordt Puck al gedwongen zichzelf als vrouw te zien en dat wordt gereflecteerd in haar relatie met de natuur. Wanneer het incident met Bob zich

⁸³ F. de Clercq Zubli, *'t Rimboekind* 74.

⁸⁴ Ibidem 96.

voordoet waarbij ze gedwongen wordt zichzelf niet langer als kind te zien, kan ze zich niet meer met de natuur verbinden. Haar kindertijd is symbolisch afgesloten:

‘Telkens probeer ik weer ’t oude grote geluk te grijpen, ’t geluk zonder reden, ’t geluk enkel en alleen, omdat ik ben, zoals die heerlijke dag op ’t strandje bij de waterval, maar ’t gaat er mee als met de zon op een regendag: ik wéét dat ze er is, maar de wolken zitten er voor en ik kan haar niet zien.’⁸⁵

Haar zorgeloze kinderbestaan is verbonden aan de natuur. Voor Puck zelf is Nederland echter het land waar ze haar meisjestijd daadwerkelijk zal ervaren. Wanneer de stem aan de andere personages wordt gegeven, blijkt dat er wordt verwacht dat ze in Nederland zal opgroeien. Haar meisjestijd wordt zo gedefinieerd door de ontwikkeling die ze door zal maken en Nederland wordt daaraan gekoppeld.

De meisjestijd

Zoals eerder aangetoond werd de juiste vorm van vrouw-zijn gekoppeld aan de Europese identiteit. Het is daarom niet verrassend dat de meisjes naar Europa of een Europese omgeving moesten vertrekken om de juiste eigenschappen aangeleerd te krijgen. De Indo-Europese Dona wordt daarbij geconfronteerd met haar afkomst en haar Inheemse identiteit. Op die manier wordt er een contrast geschetst tussen het inheemse leven in de natuur en het Europese leven in de stad of in Europa. Daaruit blijkt een paradoxale visie op het ‘natuurlijke’, het Javaanse. Alhoewel Dona een betere vrouw zou zijn geworden door de europeanisering, wordt het leven op Nederlands-Indië sterk geromantiseerd. Dat blijkt onder andere uit haar overpeinzingen over de twee levens die ze kan gaan leiden:

‘Was zij geboren voor dit leven van roem, van bedwelming, van uiterlijk succes, of ging haar verlangen uit naar het stille, innige, intieme? – Zij zag het groote verschil van haar kerkconcert en de andere schitterende maar enerveerende, in Berlijn, Weenen en Florence. Was een warme handdruk niet veel meer waard dan een luidruchtig applaus? Twee trouwe mannengezichten rezen voor haar op in dien stillen Venetiaanschen nacht, dat van Ballaci en dat van haar eenvoudigen goeden Rick...’⁸⁶

Het leven in Nederlands-Indië wordt voorgesteld als stil, innig, intiem, eenvoudig en goed tegenover het Europese leven dat als groots en overweldigend wordt voorgesteld. Door zich af te vragen of een handdruk niet veel meer waard is dan een applaus geeft ze al een duidelijke

⁸⁵ Ibidem 147.

⁸⁶ Marie C. van Zeggelen, *Dona Alve* 208.

voorkeur aan voor het leven in Nederlands-Indië dat als kleiner en persoonlijker wordt voorgesteld. Ze kiest uiteindelijk voor het leven in Nederlands-Indië, maar ze heeft Europa en het stadse leven nodig gehad om op te groeien en zo een goede, huwbare vrouw te worden. Ook Myra heeft het stadse leven nodig om op te groeien. *Het Bergkoninginnetje* begint met Myra als verwend, zorgeloos en vrij van verantwoordelijkheden waarna ze naar de stad vertrekt om op te groeien. De Indonesische natuur staat daarin symbool voor Myra's meisjestijd. Wanneer ze een laatste keer over de theeonderneming rijdt met haar paard voordat ze naar Nederland vertrekt om daar met Eugène te leven, aanschouwt ze het landschap:

*'En met één blik van liefde omvatte ze het berglandschap, waar ze haar gelukkigen meisjestijd had doorgebracht.'*⁸⁷

Haar meisjestijd wordt zorgeloos voorgesteld, net zoals Pucks kindertijd. In de stad wordt ze volwassen en maakt ze de belangrijkste karakterontwikkelingen door. Ze leert eigenschappen als doorzettingsvermogen, trouw blijven aan jezelf en hard werken. In de stad wordt ze volwassen. Dat blijkt ook wanneer ze terugkomt op de theeonderneming en haar kleine zusje weer ziet:

'Jij grappig Aliekind,' zei ik lachend, maar ik bedacht, hoe weinig ik vroeger erom dacht, om mij met Alie te bemoeien. Dat was allemaal anders geworden, sedert ik mezelf had leeren aanpakken!⁸⁸

Ze is niet alleen hardwerkend geworden, maar is nu ook in staat zich met kinderen bezig te houden. Haar ontwikkeling in de stad heeft ertoe geleid dat ze een goede huwelijkspartner is geworden.

Conclusie

De ontwikkeling die zich voordoet bij de meisjes bestaat uit drie fasen. Wanneer ze zich in de natuur van Nederlands-Indië bevinden, zitten ze in hun kindertijd. De kindertijd wordt gedefinieerd door wildheid, zogenaamde jongensachtige eigenschappen en activiteiten en zorgeloosheid. Ze worden nog niet geacht vaardigheden te ontwikkelen die hen tot een goede vrouw maken. Wanneer ze naar de stad of Nederland gaan of zich daarop voorbereiden,

⁸⁷ Ems I.H. van Soest, *Het Bergkoninginnetje* 258.

⁸⁸ Ibidem 193.

begint hun meisjestijd. Hun meisjestijd wordt gedefinieerd door het aanleren van vrouwelijke eigenschappen, het ontwikkelen tot een goede moeder en het uitgroeien tot een geschikte huwelijkskandidaat. Hun meisjestijd komt ten einde wanneer seksualiteit hun levens betreedt. Hun ontwikkeling is dan voltooid en ze zijn klaar om in het huwelijk te treden. Na de voltooiing van hun ontwikkeling kunnen ze ook weer terugkeren naar Nederlands-Indië of de natuur. Nederlands-Indië en haar natuur representeren het kinderlijke en zorgeloze. In die omgeving kunnen de meisjes echter niet opgroeien tot (Europese) vrouwen. Daar is een Europese, stedelijke omgeving voor nodig.

De Europese vrouw

Conclusie

De identiteitsconstructie van meisjes in Indische kinderliteratuur wordt gekenmerkt door de ontwikkeling tot vrouw. Het meisjeszijn is daardoor een overgangsfase, zoals ook Moruzi en Smith in *Colonial Girlhood* aantoonde. In die overgangsfase worden de identiteiten van de meisjes geconstrueerd op verschillende manieren waarbij hun etniciteit en gender bepalend zijn.

Ten eerste wordt de identiteitsconstructie van de meisjes bepaald door hun afkomst. Indiïstische personages ondersteunen de constructie van de meisjesidentiteiten door de meisjes de mogelijkheid te geven hun positieve eigenschappen te illustreren. Dat gebeurt door de Indiïstische personages een passieve rol in het verhaal te laten innemen waarbij de meisjes zich tegen hen kunnen afzetten of hen kunnen gebruiken om hun eigen ontwikkeling te ondersteunen. Het afzetten tegen de Indiïstische personages leidt ertoe dat de meisjes zich kunnen manifesteren als Europees. De Europese identiteit wordt door de meisjes nagestreefd omdat ze niet alleen vrouwen, maar Europese vrouwen dienen te worden.

Gender definieert daarnaast de ontwikkeling die ze doormaken. Voordat ze de overgangsfase ingaan, worden ze opgevoed om goede mensen te zijn. Wanneer de ontwikkeling tot vrouw begint, leren ze eigenschappen en vaardigheden aan die hen tot een goede Europese vrouw zullen maken. De ouders van de meisjes ondersteunen de constructie van de meisjesidentiteiten door positieve voorbeelden te zijn waaraan de meisjes zich kunnen spiegelen. De moeders zorgen ervoor dat de meisjes de juiste eigenschappen aangeleerd krijgen, waardoor de spiegeling genderspecifiek is. Naast het spiegelen zetten de meisjes zich af tegen andere Europese meisjes. Er worden categorieën meisjes geconstrueerd waarbij er verschillende vormen van vrouwelijkheid worden gepresenteerd. Het afzetten tegen categorieën van meisjeszijn moet de lezer duidelijk maken dat de hoofdpersonage de juiste meisjesidentiteit belichaamt en uiteindelijk de juiste vorm van Europese vrouwelijkheid zal aannemen. Als ze haar ontwikkeling tot Europese vrouw heeft voltooid, wordt seksualiteit geïntroduceerd door de mannen in haar leven waardoor er een einde is gekomen aan haar meisjestijd.

De meisjes worden geacht Europese vrouwen te worden, waarbij ze de Europese omgeving nodig hebben om de juiste vorm van Europese vrouwelijkheid aangeleerd te krijgen. Tijdens hun kindertijd mogen de meisjes zich nog vrijelijk bewegen in de Indonesische natuur en de symbolische eigenschappen van die natuur belichamen. Hun meisjestijd wordt echter gekenmerkt door hun ontwikkeling tot Europese vrouw, waarbij ze genderneutrale eigenschappen als wildheid, avonturisme en zorgeloosheid achter zich moeten laten. Dat doen ze symbolisch door uit de Indonesische natuur te vertrekken naar een Europese omgeving als de stad of het Europese continent.

In de Europese omgeving groeien ze op tot Europese vrouwen waarbij de juiste bijbehorende vrouwelijkheid er voor alle meisjes hetzelfde uitziet. Dat geldt voor zowel de witte als de Indo-Europese hoofdpersonen. Dona Alve toont aan dat de Europese identiteit niet uitsluitend voor witte mensen was weggelegd, maar dat ook een Indo-Europees meisje zich die identiteit kon aanmeten mits ze afstand nam van haar Inheemse identiteit. Dat sluit aan bij Juliet O'Conors bevinding dat in Australische kinderliteratuur een narratief school die een vorm van meisjeszijn presenteerde waarbij de Inheemse meisjes boven hun "primitieve" aard konden uitstijgen door de koloniale overheersing te aanvaarden.⁸⁹

Dat sluit echter niet uit dat witheid een dominante factor was in het construeren van de Europese identiteit en de Europese vrouwelijkheid. De constructie van witheid werd gebruikt om de Inheemse en Indo-Europese bevolking tot "de Ander" te laten behoren. Witheid construeert daarmee direct de Europese identiteit. Dat gebeurt veelal door de witte huidskleur onbenoemd te laten en het als vanzelfsprekend te presenteren. Dat sluit aan bij Dyers theorie dat het witte ras niet als raciaal wordt erkend.⁹⁰ Wanneer de witte huidskleur wel expliciet wordt genoemd, draagt witheid bij aan de constructie van Europese vrouwelijkheid door witheid te koppelen aan zogenaamd vrouwelijke eigenschappen als verfijsdheid en zwakheid. Witheid is geen bepalende, maar wel een versterkende eigenschap in Europese vrouwelijkheid.

De meisjesboeken waren fictief en de schrijfsters konden het verhaal construeren naar hun eigen visie. Zoals Locher-Scholten ook al aantoonde konden de schrijfsters zich echter niet losmaken van het koloniale discours waarmee ze seksistische en racistische stereotypen

⁸⁹ Juliet O'Conor, *Black Princesses or Domestic Servants: The Portrayal of Indigenous Australian Girlhood in Colonial Children's Literature* 110-123.

⁹⁰ Richard Dyer, *White* 1.

in stand hielden.⁹¹ Locher-Scholten identificeert die stereotypen door te kijken naar hoe de schrijfsters het verhaal construeerden. Na een analyse van de representatie van meisjes en hoe hun identiteiten werden gevormd, blijkt dat de stereotypen in elk aspect van de meisjesidentiteiten doorwerken. Hun gehele identiteit is gebouwd op racistische stereotypen van Indiïstische personages en seksistische stereotypen van andere meisjes. Die stereotypen dienden het doel van de constructie van de meisjesidentiteiten, namelijk een juiste vorm van Europese vrouwelijkheid construeren. De onduidelijke categorieën van Europees en Indo-Europees meisje werden zo van hun vaagheid verlost door een gezamenlijk doel te stellen. Ongeacht in welke categorie de meisjes zich bevonden, ze werden geacht bij dezelfde vorm van vrouwelijkheid uit te komen en daarmee bij dezelfde zorgvuldig geconstrueerde categorie te gaan horen. Degenen die niet bij die categorie konden gaan horen, werden tot ‘de Ander’ gemaakt en dienden als waarschuwing voor jonge meisjes om vooral niet zo te worden. Meisjes werden zo tegen elkaar en tegen andere etnische groepen opgezet, terwijl zij zelf een vorm van vrouw-zijn aangeleerd kregen die gebaseerd was op het ‘beter’ zijn dan anderen. Het zogenaamde beter zijn dan anderen diende om de mannen te imponeren, waarmee de gehele identiteitsontwikkeling draaide om hun uiteindelijke echtgenoten waarvoor ze goed genoeg moesten zijn. Dat de mannen de bepalende factor waren in hun ontwikkeling blijkt ook uit het feit dat zij degenen waren die het einde ervan bepaalden.

Hoe de meisjes in Nederlands-Indië zelf hun identiteit construeerden, blijft een lastig vraagstuk door een beperking aan bronnen en onderzoek. Hoe zij werden beïnvloed door de discoursen die hen werden aangereikt door de maatschappij waarin ze leefden, moet nog blijken uit onderzoek. Wat duidelijk is geworden uit een analyse van de meisjesboeken is dat de meisjes in Nederlands-Indië een sterk koloniaal discours aangereikt kregen die hen voorschreef hoe ze meisjes en uiteindelijk Europese vrouwen moesten zijn. Of de meisjes in Nederlandse kinderliteratuur hetzelfde discours aangereikt kregen en hoe het koloniale discours de huidige constructie van meisjesidentiteiten beïnvloed, zijn vragen die nog beantwoord moeten worden. Met het onderzoek naar meisjes kunnen we namelijk niet alleen begrijpen hoe het kolonialisme doorwerkt(e) in discours, maar ook hoe en wat de maatschappij meisjes vertelt wat ze moeten zijn.

⁹¹ Elsbeth Locher-Scholten, ‘Bruine handen: kolonialisme in Indische meisjesboeken’ 59-60.

Bibliografie

Primaire bronnen

Bauer, Clémence M.H., *Vriendinnetjes* (Lochem 1913).

Clercq Zubli, F. de, *'t Rimboekind* (Amsterdam 1948).

Marle-Hurbregste, M.J. van, *Ams houdt van Indië* (Deventer 1941).

Soest, Ems I.H. van, *Het Bergkoninginnetje* (Alkmaar 1934).

Zeggelen, Marie C. van, *Dona Alve* (Amsterdam 1928).

Secundaire bronnen

Bal, Mieke, *De theorie van vertellen en verhalen* (Muidersberg 1990).

Buettner, Elizabeth, "Problematic spaces, problematic races: defining 'Europeans' in late colonial India" *Women's History Review* 9:2 (2000).

Buettner, Elizabeth, *Empire Families: Britons and Late Imperial India* (New York 2004).

Clancy-Smith, Julia en Frances Gouda, *Domesticating the Empire: Race, Gender, and Family Life in French and Dutch Colonialism* (Virginia 1998).

Dyer, Richard, *White* (London 1997).

Locher-Scholten, Elsbeth, "Bruine handen: Kolonialisme in Indische meisjesboeken", *Lover* 21:3 (1994).

Locher-Scholten, Elsbeth, *Women and the Colonial State* (Amsterdam 2000).

Mak, Geertje, *Mannelijke vrouwen: over grenzen van sekse in de negentiende eeuw* (Amsterdam 1997).

McClintock, Anne, *Imperial leather: race, gender and sexuality in the colonial context* (New York 1995).

Meijer, Maaïke, *In tekst gevat: Inleiding tot een kritiek van representatie* (Amsterdam 1996).

Morrison, Toni, *Playing in the dark* (Harvard University Press 1992).

Moruzi, Kristine en Michelle Smith, *Colonial Girlhoods in Literature, Culture and History 1840-1950* (New York 2014).

O’Conor, Juliet, *Black Princesses or Domestic Servants: The Portrayal of Indigenous Australian Girlhood in Colonial Children’s Literature* in: Kristine Moruzi en Michelle Smith, *Colonial Girlhoods in Literature, Culture and History 1840-1950* (New York 2014).

Pomfret, David M., *Youth and Empire: Trans-Colonial Childhoods in British and French Asia* (Californië 2016).

Schilt, Jan Willen, “Assistenten en contractkoelies in het Wilde Oosten” in: Esther Captain, Marieke Hellevoort en Marian van der Klein (red.), *Vertrouwd en vreemd: ontmoetingen tussen Nederland, Indië en Indonesië* (Hilversum 2000).

Stoler, Ann Laura, *Carnal Knowledge and Imperial Power: Race and the Intimate in Colonial Rule* (Californië 2002).

Stoler, Ann Laura, *Along the Archival Grain: Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense* (2010).

Taylor, Jean Gelman, *Smeltkroes Batavia: Europeanen en Euraziaten in de Nederlandse vestigingen in Azië* (Groningen 1988).

Timm, Annette F., Joshua A. Sanborn, *Gender, Sex and the Shaping of Modern Europe* (London; New York 2016).

Wekker, Gloria, *Nesten bouwen op een winderige plek: denken over gender en etniciteit in Nederland* (schriftelijk verslag oratie 19 april 2002).

Woollacott, Angela, “Colonialism: What Girlhood Can Tell Us”, in: Kristine Moruzi en Michelle Smith, *Colonial Girlhoods in Literature, Culture and History 1840-1950* (New York 2014).

Digitale bronnen

Ems van Soest, <http://www.damescompartiment.nl/ems/> (geraadpleegd: 11 mei 2019).

Meetens Instituut, <http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/katjang> (geraadpleegd: 6 augustus 2019).

Afbeelding

Literatuur; Lot met 4 boeken van Marie C. van Zeggelen - 1918/1925,

<https://veiling.catawiki.nl/kavels/4038763-literatuur-lot-met-4-boeken-van-marie-c-van-zeggelen-1918-1925>, (geraadpleegd: 13 augustus 2019).

Dankwoord

Met deze scriptie beëindig ik mijn opleiding tot historicus en sluit zo een bepalend deel van mijn leven af. Ik wil de mensen bedanken die me hebben begeleid en bijgestaan in deze laatste fase van mijn studie.

Ten eerste wil ik Geertje Mak bedanken voor haar enthousiaste begeleiding. Ik ben dankbaar dat ik de mogelijkheid heb gekregen van haar te kunnen leren en met haar te kunnen converseren over zaken die me nauw aan het hart liggen. Tijdens mijn drie jaar studie in Nijmegen heb ik altijd tegen haar opgekeken als een docente die met passie en oneindig veel kennis over haar vakgebied vertelde. Ik ben blij en dankbaar dat ik mijn studie heb kunnen afsluiten onder haar begeleiding.

Ook wil ik mijn vrienden Laura, Nilofar, Kees en Emma bedanken voor hun steun, liefde en humor waarmee ik de eindstreep heb kunnen halen.